

ALEKSANDR SERGEYEVİÇ QRİBOYEDOV

AĞILDAN BƏLA

**M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kıtabxanası**

**"AVRASIYA PRESS"
BAKI-2006**

*Bu kitab "Aleksandr Sergeyeviç Qriboyedov. Ağıldan bəla"
(Bakı, Gənclik, 1968) nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır.*

Rus dilindən tərcümə edəni:

Ələkbər Ziyatay

891.711-dc22

AZE

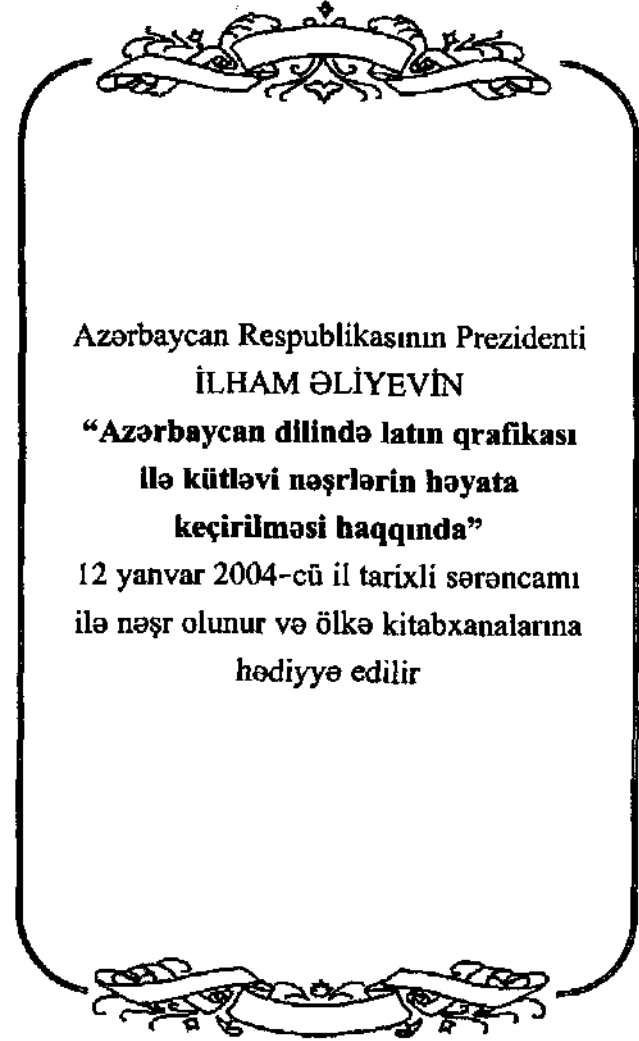
Aleksandr Sergeyeviç Qriboyedov. Ağıldan bəla. Bakı, "Avrasiya press",
2006, 160 səh.

Görkəmli rus yazıçısı və diplomatı A.S.Qriboyedovun məşhur "Ağıldan bəla" mənzum pyesində öz dövrünün kübar həyat təzi, dvoryan-saray zadəganlığının mühafizəkarlığı ustalıqla qələmə alınmışdır. Yazıçı müxtəlif personajların dili ilə onların mənsub olduqları təbəqənin mənəvi-psixoloji tərəflərini doğun,boyalarla işıqlandırmışdır.

ISBN10 9952-421-74-3

ISBN13 978-9952-421-74-3

© AVRASIYA PRESS, 2006

ÖN SÖZ¹

Aleksandr Sergeyeviç Qriboyedov Rusiyanın ən istedadlı şair və komediyanevislərindən biridir. Rus realist dramaturgiyasının, rus tənqidi realizminin və rus ədəbi-bədii dilinin inkişafına Qriboyedovun yaradıcılığı, xüsusən onun "Ağıldan bəla" komediyası çox qüvvətli təsir göstərmişdir.

Bu ədəbi təsiri ilk dəfə qiymətləndirən V.Q.Belinski yazmışdır: "...Qriboyedovun komediyası ... qüvvətli istedadın, dərin, ağıl məhsulu olmaq etibarilə heç bir təqlidçilik, yalançı motivlər və süni boyalara malik olmayan, həm ümumiyyətlə və həm ayrı-ayrı hissələrində, həm süjeti, həm xarakterləri, həm ehtirasları, həm hərəkəti, həm fikirləri, həm də dili başdan – ayağa rus həyatının dərin həqiqətini daşıyan birinci rus komediyası idi..."²

Qriboyedov nəinki fəvqəladə şairlik, dramaturqluq istedadı, həm də yüksək mədəniyyətli bir mütəfəkkir yazıçı olması ilə də fərqlənmişdir.

Yaradıcılıq ideyalarının siyasi-ictimai istiqaməti etibarilə Qriboyedov dekabrist əhvali-ruhiyyəli ziyahlara çox yaxın olmuşdur. Onun "Ağıldan bəla" əsəri XIX əsrin 20-ci illərində Rusiyada azadlıq ideyalarının geniş yayılmasında mühüm rol oynamışdır.

A.S.Qriboyedov 1795-ci ildə yanvarın 15-də Moskvada zəngin bir dvoryan ailəsində anadan olmuşdur. O zamankı kübar tərbiyə üsuluna uyğun olaraq o, məktəbə qədər əsaslı ev tərbiyəsi görmüş, evdə universitet professorlarından və əcnəbi müərriblərdən müntəzəm dərslər almış, fransız, ingilis, alman, latın və slavyan dillərini öyrənmişdir. 1806-cı ildə Moskva universitetinə qəbul edilmişdir. O, 1808-ci ildə universitetin fəlsəfə fakültəsinin ədəbiyyat şöbəsini, 1810-cu ildə isə hüquq şöbəsini bitirmişdir.

Bu illərdə Moskva universitetində əksəriyyəti yaxın gələcəyin dekabristləri olan bir çox azadfikirlilik, işıqlı, sərbəst düşüncəli gənclər – İ.D.Yakuşkin, N.İ.Turgenev, S.P.Trubetskoy, A.Muravyov, N.Muravyov, P.Q.Koxovski, A.İ.Yakuboviç, A.P.Yuşnevski, F.İ.Şaxovski, İ.A.Polevoy və başqaları təhsil alırdı. Qabaqcıl gənclik qadağan edilmiş ədəbiyyatla gizlicə tanış olur, xüsusən XVIII əsrin görkəmli mütəfəkkirlərinin

əsərlərinə dərin rəğbət bəsləyir, yalnız müəllimlərindən deyil, radişşevlərdən də dərslər alırdılar.

Universitetin təbiət-riyaziyyat şöbəsində Qriboyedov cümlər doktoru hüququnu almaq üçün imtahanlara hazırlanırdı, lakin 1812-ci ildə Napoleon ordularının Rusiyaya basqını buna mane oldu. Mühərribə başlar-başlamaz gənc vətənpərvər alim 17 yaşında ikən könüllü olaraq orduya getdi.

1814-cü ildə ordu sıralarında ikən "Vestnik Yevropı" jurnalında "Brest-Litovskdən məktub" və "Ehtiyat süvarilər" sərlövhəli iki məqaləsi çap edildi. Bunlar müəllifin mətbuatda ilk çıxışı idi.

1814-cü ilin axırlarında Qriboyedov məzuniyyət alıb Peterburqa gəlir, paytaxtın ədəbi mühiti ilə tanış olur, teatr və dramaturgiya ilə maraqlanır, fransız dramaturqu Kreze de Messerin üç pərdəli "Ailə sirri" komediyasını bir pərdəli mənzum komediya şəklində sərbəst tərcümə edir. Komediya 1815-ci ildə Peterburqda, sonra Moskvada tamaşaya qoyulur.

1816-cı ildə Qriboyedov hərbi xidmətdən istefaya çıxır. 1817-ci ildə Peterburqda Dövlət Xarici İşlər Kollegiyasında qulluğa təyin edilir. Bu vaxt A.S.Puşkin, Küxəlbeker və bir çox başqa yazıçılarla yaxından tanış olur, "Sın oteçestva" jurnalında bir-iki şerini nəşr etdirir.

1818-ci ilin iyul ayında Qriboyedov İrandakı rus diplomatik nümayəndəliyinin katibi vəzifəsinə təyin olunur. Avqust və setyabr aylarını Moskvada keçirib, oktyabrda Tbilisiyə gəlir.

1819-cu ilin yanvar ayında İrəvana, oradan Təbrizə, sonra da Tehrana gedir. Təbrizdə və Tehrandakı aylarda fars və ərəb dillərini öyrənir, "Ağıldan bəla" komediyasının birinci və ikinci pərdələrini yazır.

1823-cü ildə Qriboyedov uzunmüddətli məzuniyyət alıb Moskvaya, oradan da Peterburqa gedir, "Ağıldan bəla"nın birinci, ikinci pərdələrinin yeni variantını və üçüncü, dördüncü pərdələrini yazır.

Rus tənqidi realizminin ən gözəl nümunələrindən biri olan "Ağıldan bəla" komediyası XIX əsrin 20-ci illərində ağıllara çox qüvvətli təsir göstərən, gənc nəslin mövcud ictimai-siyasi quruluşa qarşı müxalifət ruhunda tərbiyəsində mühüm rol oynayan yüksək sənət əsəri idi. "Ağıldan bəla", hər şeydən əvvəl, fikirlərdə əmələ gələn bu yeniliyin təbiiliyini, qanunauyğunluğunu, həyatiliyini və gec-tez Rusiyada hər hansı bir şəkildə üsyanın baş verəcəyinin labüdlüyünü təsdiq və sübut üçün diqqəti cəlb etmişdir. Əsərdə dvoryan cəmiyyətinin içəridən çürüməsi prosesi və bu cəmiyyətin "sütunları" sayılan dvoryan-saray zadəganlığının mühafizəkarlığı, böyük rütbə sahiblərinin cəhələri, mədəniyyətsizliyi, kübar aləminin vətənpərvərlik hissindən tamamilə tamamilə ümumi əxlaq irinləmə, tipik meşət səhnələri və tipik surətlərlə elə inandırıcı bir

¹"Məmməd Cəfər. XIX əsr rus ədəbiyyatı" (Bakı, Maarif, 1970) kitabından ixtisarla verilir.

²V.Q.Belinski. Aleksandr Puşkinin əsərləri. Bakı, 1948, səh.75-76.

şəkildə canlandırılmışdır ki, komediyanın ən kiçik epizodunda belə – “Artıq bu rəzalətə dözmək mümkün deyildir!” fikri doğurdu.

İkinci tərəfdən, yenə məlumdur ki, 1810-cu və 1820-ci illərdə ağılların oyanıb hərəkətə gəlməsi, işıqlı fikirlərin yayılması, mühafizəkarlığın, köhnə həyat tərzini tərəfdarlarının, monarxistlərin belə çox qüvvətli olduğu bir dövrə təsadüf etmişdi. Üsyankar ağıl coşqun bir şəkildə oyansa da, o, yenə həbsdə idi, hər addımda təqib edilirdi. Ağıllı adamlar, eyni zamanda, başibəlalı adamlar idi, bu da çox ağır bir faciə idi, həm də bir və ya bir neçə nəfərin yox, bütün bir nəslin faciəsi idi. Qriboyedov dram sənətində o vaxta qədər dəbdə olan klassisizmin məhdud normalarını pozaraq, bir tərəfdən köhnepərəstliyin komediyasını, mezhəkəsini, digər tərəfdən isə oyanmış ağılların faciəsini, ağıldan gələn belanı göstərmişdi.

Beləliklə, “rus ruhunun ən qüvvətli təzahürü olan Qriboyedovun, “fövqəladə ədəbi hadisə olan” və “qüdrətli, qüvvətli bir istedadın əsəri olan” (Belinski) “Ağıldan bəla” komediyası, yalnız bir gün ərzində və bir ailədə baş verən, əhvalatı göstərdiyinə baxmayaraq, mahiyyətə bir məmləkətdə və bir gündə yox, müəyyən bir dövrdə rus dvoryan cəmiyyətində, təhkimçilik Rusiyasında baş verən ən səciyyəvi həyat hadisələrini əhatə edə bilmişdir. Komediyanın dünya ədəbiyyatının ən yaxşı əsərləri səviyyəsinə qalxa bilməsinin də səbəbi budur.

V.Q.Belinski “Ədəbiyyatın növlərinə və şəkillərə bölünməsi” məqaləsində “Ağıldan bəla”-nı “komediyanın ən yüksək nümunəsi” adlandıraraq yazırdı: “Dahi bir adamın ən nəcib əsəri olan bu komediya heç dərəcəsində olan insanlardan ibarət çürük bir cəmiyyətə qarşı zəhərli, sarsıdıcı bir qəzəbin coşqun, daşqın ifadəsidir; o insanlar ki, ruhlarına ilahi nurdan bir şölə də düşməmişdir, o insanlar ki, köhnəliyin çürük rəvayətləri, bayağı və qeyri-əxlaqi qaydaları ilə yaşayırlar, onların xırdaca məqsədləri və alçaq meylləri həyatın yalnız teyflərinə, rütbəyə, pula, dedi-qodulara, insan ləyaqətini alçaltmağa çevrilmişdir, bunların laqeyd və yuxulu həyatı hər cür canlı hissiyyatın, hər cür ağıllı fikrin, hər cür nəcib ehtirasın ölümüdür... “Ağıldan bəla” komediyası bizim həm ədəbiyyatımız, həm də cəmiyyətimiz üçün çox böyük bir mənə və əhəmiyyətə malikdir”.¹

Məmməd Cəfər

¹ V.Q.Belinski. Seçilmiş məqalələr. Bakı, 1948, səh.78.

Dörd pərdəli, altmış gəlişli komediya

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Pavel Afanasyeviç Famusov – dövlət idarəsi müdiri
Sofiya Pavlovna – onun qızı
Lizanka – xidmətçi qız
Aleksy Stepanoviç Molçalın – Famusovun katibidir və onun evində yaşayır
Aleksandr Andreyeviç Çatski
Polkovnik Skalozub Sergey Sergeyeviç
Natalya Dmitriyevna – gənc xanım } – Qoriçlər
Platon Mixayloviç – onun əri }
Knyaz Tuqouxovski və onun arvadı altı qızı ilə
Nəvə qrafinya } – Xryuminlər
Nəvə qrafinya }
Anton Antonoviç Zaqoretski
Xlyostova qarı – Famusovun baldızı
C.N.
C.D.
Repetilov
Petruşka və bir neçə başqa nökor
Müxtəlif qonaqlar və onları müşayiət edən lakeylər...
Famusovun ofisiantları

Əhvalat Moskvada, Famusovun evində vəqə olur.

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Qonaq otağı. Otaqda böyük bir saat, sağ tərəfdə isə Sofiyanın yataq otağına açılan bir qapı görünür. Qapıdan fortepiano və fleyta səsləri eşidilir. Bir az sonra ses kəsilir. Lizanka otağın ortasında, kresloya yayılaraq yatır.

Səhərdir, hava yenidən işıqlaşır.

Lizanka

(birdən aylıq kreslodan qalxır, ətrafa boylanır.)

İşıqlaşır!.. nə tez sökdü dan yeri!
Yuxuya həsrətəm dünəndən bəri,
“Dostu gözleyirik”... göz qırpmayılmaz,
Yatma, stul üstəndən yıxılanadək.
Yenidən yuxuya getmişdim bir az,
Sübh oldu!.. Onlara bildirmək gerek...

(Sofiyanın qapısını döyür.)

Ey, Sofya Pavlovna, xata çıxar ha.
Sizin söhbətiniz çəkdi sabaha;
Xanım qız! Aleksey Stepaniç, hey –
Karsınız?.. – onları qorxutmur heç şey!

(Qapıdan uzaqlaşır.)

Birdən ağa gəlsə, a üzlü qonaq,
Halımız nə olar! Di gəl bu şıltaq,
Bu aşiq xanıma qulluq elə sən.

(Yenə qapıya yaxınlaşır.)

10

Di yaxşı, qurtarın. Sabahdır.

– Nədir?

Sofiyanın səsi

Saat neçədir?

Lizanka

Tamam ev adamı qalxıb yerindən.

Sofiya

(öz otağından)

Bəs saat neçədir? Saati de, sən.

Lizanka

Yeddi, səkkiz, doqquz.

Sofiya

(yenə oradan)

Yalan deyirsən.

Lizanka

(qapıdan uzaqlaşaraq)

Ah! Məhun məhəbbət! Ah! Məhun Amur.*
Eşidirlər, qanmaq istəmirlər ha.
Pəncərəni açım? Yaxşısı budur,
Saati bir qədər çəkim qabağa,
Çalırsa qoy çalsın.

*(Stul üstə çıxıb, əqrəbləri irəli çəkir,
saat zəng vurur və musiqi çalır.)*

* Amur – Roma mifologiyasında məhəbbət allahı; geniş mənada məhəbbət deməkdir.

11

İKİNCİ GƏLİŞ

Liza və Famusov

Liza

Ağa!

Famusov

Hə, Ağa.

(Saatın musiqisini dayandırır.)

Ay qız, sən nə yaman dəcəl imişsən.
Bu nə həngamədir, anlamıram mən!
Gah ney səsi gəlir, gah da piano,
Hələ tez deyilmi Sofya üçün bu?

Liza

Ağa, inanın ki, özüm bilmədən...

Famusov

Buna bax, buna bax, deyir bilmədən...
Sizi gözdən uzaq buraxmaq olmaz.
Qəsdən səs salırsan.

(Ona yaxınlaşıb, mazaqlaşır.)

Nadinc kələkbaz!

Liza

Ah, nadinc sizsiniz, heç belə rəftar
Sizə yaraşar?

Famusov

Sadədil olsan da, dəcəlsən yaman,
Həm də yelbeyinsən, kəmsən ağıldan.

Liza

Buraxın, yelbeyin özünüzsünüz,
Bir başa düşün ki, qocasınız siz.

Famusov

Bəlkə də elədir.

Liza

Gəlsələr əgər,
Harda gizlənerik?

Famusov

Bura kim gələr
Sofya yatmayıbmı?

Liza

İndicə yatdı.

Famusov

Deyirsən indicə yatdı? Bəs gecə?

Liza

Səhərəcən kitab oxumadaydı.

Famusov

Gör ha, əcəb işlər törəyib, əcəb!

Liza

Otağa qapanıb günlər uzununu
Firəng kitabları oxuyur.

Famusov

Onu
Başa sal, qorusun qoy gözlərini,
Bir də oxumaqdan nədir ki, fayda;
Firəng kitabları qoymur o yata,
Rus kitabı dərhal yatırdır məni.

Liza

Duranda deyərəm, ancaq gedin siz,
Qorxuram oyada onu səsiniz.

Famusov

Bəli də, saati özü oxudur,
Bütün məhəlləni səs-küyü tutur...

Liza

(*bərkdən*)

Di bəsdir!

Famusov

(*əli ilə onun ağızını qapayaraq*)

Ah, yavaş, dəlisən, nədən?

Liza

Qorxuram bir əngəl törəyə...

14

Famusov

Nədən?

Liza

Uşaq deyilsiniz, başa düşün ki,
Qızlar səhər vaxtı çox ayıq yatır,
Pıçıltı, ya qapı səs salan təki,
Onlar eşidirlər.

Famusov

Bu ağ yalandır.

Sofiyanın səsi

Liza!

Famusov

(*tələsik*)

Sss!

(*Ayaqlarının ucunda qapıdan çıxır.*)

Liza

(*tək*)

Getdi... Ah! Bunlardan uzaq,
Ağalar xatasız olmayır, heç vaxt,
Ay Allah, rəhm elə, bizi qoru sən
Ağa qəzəbindən, ağa eşqindən.

15

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Liza, sonra Sofiya əlində şam daxil olur.
Onun dalınca Molçalın gəlir.

Sofiya

De görək, nə olub, nə var ki, Liza,
Belə qışqırırsan?..

Liza

Görünür, sizə
Ayrılmaq çətindir, gecə uzun
Bir otaqdasınız, azdır, yoxsa bu?

Sofiya

Doğrudan sabahdır!

(Şamı söndürür)

Qəm gətirir sübh,
Gecələr sürətlə keçir, təəssüf!

Liza

Heç yandan bir kömək ümidi yoxdur,
Atanız gəlmişdi, yamanca qorxdum;
Yüz kələk işlətdim, yüz yalan dedim;
Niyə dayandınız, ağa, tez gedin.
Ürəyim qorxudan əsir, tez çıxın;
Hərəkət başlanıb küçədə çoxdan
Nökərlər də evi yığır bayaqdan.
Bir saata baxın, bayıra baxın.

Sofiya

Bəxtiyar olanlar saata baxmaz!

Liza

Heç baxmayın, ancaq əvəzinizdən
Mən cavab verməli olacağam, mən.

Sofiya

(Molçalına)

Dözək ayrılığa bütün gün yenə,
Gedin.

Liza

Tez ayrılın Allah eşqinə.

*(Onları bir-birindən ayırır, Molçalın qapıdan çıxmaq
istərkən, Famusovla toqquşur.)*

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Sofiya, Liza, Molçalın, Famusov

Famusov

Bu nə hängəmədir! Molçalın, sənsən?

Molçalın

Bəli.

Famusov

Nə gəzirsən burda bu tezdən?
Sofya da burdadır!.. Xoş gördük, qızım,
Nə var? Tez durubsan? Allah da sizi
Nə tez rastlaşdırıb? Bu necə işdir?

Sofiya

O indi gəlmişdir.

Molçalın

Mən gəzintidən
İndicə qayıtdım.

Famusov

Olmazmı ki, sən
Gəzməyə başqa bir guşə seçsən?
Sən isə qalxmamış hələ yataqdan,
Yanında hazırdır cavan bir oğlan! –
Dəsgahdır qızların bu əyləncəsi!
Sübhədək əfsanə oxuyur onlar,
Elə kitabların budur meyvəsi!
Nə qədər Kuznetski most* var, firəng var,
Saysız müəlliflər, modlar, muzalar
Cibləri, qəlbləri talayar ancaq.
Onların şlyapa, iynə və sancaq,
Biskvit və kitab dükənlərindən
Allah haçan bizi qurtarar, haçan!

Sofiya

Ah! Başım hərlənir, yaman bihalam,
Qorxudan hələ də titrəyirəm mən,
Siz bura qaçaraq gəldiyinizdən,
Lap dəli olmuşdum...

Famusov

Çox minnətdaram.
Demək mən qaçaraq gəlmişəm bura!

* Kuznetski most – Moskvanın mərkəzində küçə. Qriboyedovun zamanında
həmin küçədə fransız tacirlərinin konditer, kitab və s. mağazaları var idi.

Mən səni qorxudub diksindirmişəm!
Yox qanım qaradır, Sofya Pavlovna,
Bütün gün quduz tək qaçmaqdır peşəm.
Mənəm cavab verən gəlib-gedənə,
Qulluq işi özü bir dərdidir mənə!
Bu yeni dərdisə heç gözləməzdim,
Bilməzdim aldadar məni...

Sofiya

(ağlamsınaraq)

Ata, kim?

Famusov

Məzəmmət eləyib deyir hər yetən,
Çox zaman boş yerə hirsələnirəm mən.
Ağlama, olanı deyirəm, açıq.
Sənin tərbiyəncün azmı çalışdıq,
Anan vəfat etdi, madam Rozyeni
İkinci ana tək gətirdim bura.
O mehriban qarı böyüdü səni.
Gözəl xasiyyətlər çox idi onda.
Adını birçə şey korladı ancaq;
İldə beş yüz manat artıq pul almaq
Həvəsinə düşüb, alandı yada.
Madamda da bir iş yox idi əslən,
Atan göz önündə olduğu halda,
Başqa misallara əl atmaq nədən?
Bax məndə yoxsa da bir elə görkəm,
Gümraham, qıvrığam, çox ömr etmişəm,
Dulam, öz-özümə bir ağayam, bax,
Rahib əxlaqdır məndəki əxlaq.

Liza

Cəsəret edirəm, ağa...

Famusov

Dinmə sən;
Əcəb zəmanədir! Bilmirsən nədən,
Hardan başlayasan! Bir nəfər belə,
Yaşına müvafiq danışmır. Hələ.
Qızlar lap betərdir, safdır, əsildir;
Onları korlayan əcnəbi dildir.
Nazla ah çəkməyi, nazla gülməyi,
Rəqsi, oxumağı, qərəz, hər şeyi
Qızlarımız bilsin, öyrənsin deyə
Neçə tərbiyəçi yığılıq evə,
Elə bil, qızını böyüdüb həyə,
Səyyar oyunbaza verəcək ərə!
Cənab, sən nə üçün gəlmişsən? Buyur,
Nəslin, necabətin naməlum ikən,
Səni ailəmə qəbul etdim mən.
Dedim, katibim ol, etdim assessor*.
Moskvaya mənim sayəmdə gəldin.
Mənsiz pas atmışdır Tverdə yaqin!

Sofiya

Hirsələnək nahaqdır, ata can, o da
Bu evdə yaşayır, qan olmadı ha,
İstəyirmiş ayrı otağa gedə,
Yol azıb.

Famusov

Azıb, ya özü gəlibdir?
Bəs nədən ikiniz bir yerdəsiniz?
Heç belə təsadüf eşidilibdir?

Sofiya

Siz burda Lizayla söhbət edəndə,
Yamanca qorxutdu məni səsiniz,
Çaparaq özümü yetirdim bura.

* Assessor – mülki rütbə

Famusov

Bax, bütün taqsırı yıxdı üstümə.
Səsim bu təşvişi törədib, demə.

Sofiya

Bir də ki, qarışıq yuxudan sonra
Boş şeylər insanı salır təlaşa,
Yuxumu söyləsəm iş aydınlaşar.

Famusov

Nə yuxudur?

Sofiya

Sizə söyləyim?

Famusov

Hə də.

(əyləşir)

Sofiya

Bax belə... əvvəlcə... gördüm bir çəməni;
Orda bir cürə ot axtarırdım mən,
Adını untdum. Elə o dəmdə
Çox əziz bir adam çıxdı qarşıma,
Elə bir adam ki, onunla guya,
Lap çoxdan tanışlıq, ağıllı, mahir,
Ancaq, ürəksizdir, cəsəretsizdir...
Bilirsiniz, yoxsul doğulanlara...

Famusov

Ah, qızım! Duz səpmə yaram üstünə,
Yoxsul adı çəkmə, bab deyil sənə.

Sofiya

Sonra yoxa çıxdı o göy, o çəmən.
Gördüm bir qaranlıq otaqdayıq biz
Tamamlansın deyə möcüzə birdən,
Döşəmə yarıldı, siz göründünüz,
Üzünüz sapsarı, tükünüz biz-biz!
Birdən gurultuyla açıb qapını,
Teyflər doluşdu evə, bayırdan.
Onlar nə insandı, nə də ki, heyvan:
Məndən ayrı salıb yanımdakımı,
Çox əziyyət verib saldılar haldan.
Guya qiymətlidir o min xəznədən,
Yanıma getməyə can atdıqca mən,
Geri çəkirdiniz. Nalə, nəriti,
Qəhqəhə, fit bizi təqib edirdi!
Bar-bar bağırırdı o da arxadan.
Ayıldım. Danışığ eşitdim bu an:
Sizin səsini tanıyınca mən,
Düşündüm: nə olub bu səhər erkən?
Bura yüyürünce, hər ikinizi
Bir yerdə gördüm.

Famusov

Hə? Axmaq yuxudur.
Uydurma deyilsə, görürəm, onda
Sevgi də, qorxu da, gül də, şeytan da,
Hər şey vardır. Cənab, indi sən buyur!

Molçalın

Mən də səsə gəldim.

Famusov

Çox qəribədir.
Səhər açılmamış, səsım, sən demə,
Buraya toplayıb hamını bir-bir!
Axı, niyə gəldin mənim səsımə!

Molçalın

Kağızlar var idi.

Famusov

Bu çatmırdı, bax.
Kağızlar üçünmüş bu canfəşanlıq!

(Ayağa qalxır)

Sonyə, incitmirəm mən səni artıq:
Qəribə yuxular görsek də, ancaq
Ondan qəribəsi olur oyaqkən:
Demək, özün üçün ot gəzirdin sən,
Yaxın bir dost səni elədi pişvaz:
Bu xoş xəyalları başından çıxart,
Möcüz olan yerdə düzgün iş olmaz.
Qayıt yerinə get, yenə uzan, yat.

(Molçalına)

Gedək görək nədir o kağız-kuğaz.

Molçalın

Gətirmişdim, edəm sizi xəbərdar,
Onları təshisiz buraxmaq olmaz.
Karsız olanı var, səhv olanı var.

Famusov

Onların günbəgün çoxalmasından
Ölümdən qorxan tək qorxuram, inan,
Sizə imkan versək hey artar onlar.
Ancaq, nə iş olsa, məndə adətdir:
İmza edildimi, qurtardı getdi.

(Molçalınla gedir, qapıya çatdıqda onu qabağa salır.)

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Sofiya, Liza

Liza

Bu da sizə deyib, gülüb, oynamaq!
Gülmək yeri deyil, indi, bax,
Gözlərimdə dünya ala-torandır,
Cəza bir şey deyil, söz-sov yamandır.

Sofiya

Nə deyirlər, qoy desinlər, qorxmuram,
Atam məni düşündürür, tək, atam.
Bu vaxtacan deyingəndi, sərt idi.
Bundan belə nə olacaq, özün de.

Liza

Buna üzəndən baxmayıram mən, düzü,
Tək otağa salacaqdır o sizi,
Hələ məni yola verir, babatdır,
Məsələdən xəbər tutsa o birdən,
Qovar məni, Molçalini bu evdən.

Sofiya

Gör, səadət necə tərsdir, inaddır!
Gözə çarpmır bundan betər qüsurlar,
Dərd gələndə ağır belə süst olar;
Musiqiyə dalmış idik bayaq biz,
Anlar ötüb keçmədəydi kədərsiz.
Sanki tale dayanmışdı keşikdə,
Qəlbimizdə nə vahimə, nə şübhə.
Bəla bizi pusmadaymış, sən demə.

Liza

Dərd budur ki, mənim axmaq rəyimə
Əhəmiyyət vermədiniz

heç də siz.

Təhvil alın. Bu da bəla! Bu da dərd!
Nə lazımdır sizə yaxşı məsləhət?
Bu havayı məhəbbətdən-sevgidən
Xeyir gəlməz, demədimmi sizə mən?
Demədimmi, moskvalı ağalar
Qızlarına elə bir ər arzular
Ki, ulduzla dolu olsun sinəsi.
Böyük olsun vəzifəsi, rütbəsi.
Fayda yoxdur amma təkə rütbədən.
Bir də görək pullu olsun kürekən... –
Ziyafətlə, keflə keçsin həyatı.
Elə biri polkovnik Skalozub.
Həm yaxşıca dövlət yığıb, var tutub,
Həm general olmaq üçün can atır.

Sofiya

Bəd olmaz! O, əsgərlikdən, cəbhədən
Dəm vuranda, di gəl ona qulaq ver,
Beləsindən fərli bir söz umma sən.
Ona getmək – gora getmək! – birdi-bir.

Liza

Düzdür, dilli olsa da çox sadədir.
Ancaq, xanım, bunu yəqin bilin ki,
Aleksandr Andreyiç Çatski
Həm dilli-ağızlıdır, həm şən,
Hərbi, mülki rütbəlilər içində
Kim vardır ki, Çatskilə bəhs edə.
Pərt eləmək istəmirəm sizi mən,
O gün keçib, qayıtarammaz heçcə kəs;
Yada düşür ancaq istər-istəməz.

Sofiya

Necə yeni yada düşür? Çatski
Ancaq adam bəzəməyi bilir ki,
Güldürsə də mənə onun şuxluğu,
Bunu hər kəs edə bilər.

Liza

Elə bu?

Yadımdadır, ayrılanda o sizdən
Sel kimi yaş tökdüyünü görüb mən.
Dedim: "Ağa, ağlamayın, gülün siz!"
Dedi: "Liza, bu yaş deyil səbəbsiz,
Kim bilir ki, qayıdınca bura mən,
Nələr çıxmış olacaqdır əlimdən?"
Demə, yazıq duyubmuş ki, üçcə il...

Sofiya

Eşit, Liza, öz həddini aşma ha,
Tutduğum iş, bəlkə, yaxşı iş deyil.
Mən alıram taqsırımı boynuma,
Amma haçan vəfasızlıq elədim?
Kim danlaya bilər mənə, bunda kim?
Çatskilə, düzdür, birgə boy atdıq,
Bu, arada yaxın dostluq yaratdı,
Sonra onun bizdən xoşu gəlmədi,
Çıxıb getdi, bizdə az-az göründü,
Sonra yenə artdı eşqi, rəğbəti,
Mənə qarşı yenə həssas göründü.
Kəskin ağıl, xoş danışmaq var onda,
Daha şəndir dostlarının yanında.
Xudbinliyə tutulmuşdur o ancaq...
Atıb bizi, səyahətə getdi, bax!
Sadıqdırsə əgər biri sevgiyə,
Ağıl-bilik arxasınca bəs niyə
Belə uzaq ölkələrə yollanır?

Liza

İndi görən, hansı eldə, hardadır?
Müalicə olunurmuş turş suda,
Darıxmağın gücündədir, bax bu da.

Sofiya

Harda daha güclüdürsə adamlar,
Çatskinin kefi orda saz olar.
Ancaq belə deyil mənə sevdiyim,
Molçalın bir başqasının yolunda
Qurban verər hər şeyi.
Kobud deyil, abır-həya var onda...
Axşamdan ta sübhə qədər kiminlə
Belə gözəl vaxt keçirmək olar, hə?
Xəbər belə tutmamışıq səhərdən.
Bilirsənmi, neyləyirdik orda biz?

Liza

Allah bilər, xanım, hardan bilim mən?

Sofiya

Əllərimdən tutub səssiz-səmirsiz,
Ah çəkərək, sinəsinə sıxır o.
Uzun gecə
Keçib gedir beləcə.
Heyran-heyran hey üzümə baxır o.
Sən gülürsən? Neylədim ki, gülürsən?

Liza

Xanım, vallah, xalanızın evindən,
Yada düşdü, gənc firəngin qaçmağı,
Yazıq arvad! Bu möhnəti, bu dağı
Çahşdı ki, bildirməsin, olmadı,

Bu iş elə çaşdırdı ki, arvadı,
Yaddan çıxdı saçlarını qaraltmaq,
Üçcə gündə oldu başı ağappaq.

(Gülməkdə davam edir)

Sofiya

(Qəmginçasına)

Heyhat! Mənim haqqımda da, gün gələr,
Belə sözlər danışarlar, gülerlər.

Liza

Yox, xanım qız, bircə Allah bilir ki,
Mən istədim, bu mənasız gülüşlər
Kefinizi açsın, barı, bir qədər.

ALTINCI GƏLİŞ

Sofiya, Liza, nöker, onun dalınca da Çatski.

Nöker

Aleksandr Andreiç Çatski.

(Gedir)

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Sofiya, Liza, Çatski.

Çatski

Ayaq üstesiniz, dan sökülməmiş,
Məndən sizə hörmət, izzət, pərəstiş!

(Hərərətlə Sofiyanın əllərindən öpür.)

Siz də öpün! Yoxsa gözləmərdiniz?
Şadsınız, yoxsa yox? Mənə baxın düz!
Məttəl qaldınız? Yalnız bu qədər?
Qonağı beləmi qəbul edərlər?
Bir həftə keçməmiş guya, aradan,
Guya, elə dünən bir-birimizi
Təngə gətirmişik, küskünük yaman,
Eşqin zərrə qədər qalmayıb izi!
Yada da düşürəm, unudulmuşam,
Halbuki, yuxusuz düz qırx beş saat,
Yeddi yüz verst yolu başa vurmuşam;
Sərt külək, qar, boran etdikcə feryad,
Gah huşsuz yığıldım, gah çaşıb qaldım.
Bunca fədakarlıq əvəzində mən
Belə bir gözəl nəmiz mükafat aldım!

Sofiya

Ah, yox! Mən çox şadam gəlişinizdən.

Çatski

Şadsınız? Hər zaman şad olarsınız!
Səmimi şadlığa heç oxşamır bu.
Belə görürəm ki, yollar uzununu
Yorub adamları, atları, yalnız
Özümə təsəlli vermişəm.

Liza

Yox, a,
Vallah, beş dəqiqə bundan qabaq siz
Qapının dalından dinləsəydiniz,
Bilərdiniz, sizi anırıq, ağa.
Anırdıq, anmırdıq? Xanım, siz deyin.

Sofiya

Nəinki bir indi, nə zaman olsa,
Məni nahaq yerə töhmət etməyin.
Bir qaraltı gəlsə, qapı açılsa,
Biri səfər etsə bura yad eldən,
Dənizçi də olsa, soruşardım mən
Ki, sizin karetə rast gəlibmi o?

Çatski

Tutaq ki, inandım mən buna; söz yox,
Yeri isti olur inananların! –
Ah! Yenəmi sizdə – Moskvadayam!
Yenəmi burdayam, pərvədigarım!
Siz isə tanınmaz oldunuz tamam!
O məsum uşaqlıq hardadır, harda?
O uzun gecələr salaraq səs-küy.
Gizlənpaç oynardıq biz orda, burda,
Stola, stula dırmanardıq hey.
Atanız madamla əyləşib burda,
Piket* oynayardı; biz də, gərək ki,
Burda gizlənərdik, bax, bu kənar da.
Diksinərdik bir səs eşidən təki...

Sofiya

Onda uşaq idik!

* Piket – kart oyunu

Çatski

Bəli, indi siz
On yeddi yaşında tək gözəlsiniz;
Bunu bildiyiniz üçün həyadan
Heç kəsə, heç nəyə baxmırsınız siz.
Bəlkə də biriylə sevişmişsiniz?
Mənə cavab verin heç utanmadan.

Sofiya

Kimi utandırmaq bu iti sözlər,
Maraqla alışıb yanan bu gözlər?

Çatski

Lütf edin, sizlə də maraqlanmasam,
Nəylə maraqlanmam? Moskva mənə
Yenə nə göstərə bilər ki, heç nə;
Dünən bir ziyafət olmuş, sabahsa
İkisi olacaq. Toy edib biri,
O biri peşman olub, deyirlər,
Eşidirik yenə köhnə sözləri.
Albomlar da dolur köhnə şeirlə...

Sofiya

Gəzib dünya görmək bu imiş, demək!
Moskvamı belə indi bəyənmir.
Bəs hara yaxşıdır?

Çatski

Biz olmayan yer.
Atanız necədir? Söyləyin görək,
İngilis klubu üzvlüyünü
Davam etdirirmi əvvəlki kimi?

Əminiz cənnətə səfər etdimi?
 O qayısbaldırın necədir günü?
 Nə yaman qaraydı? Türkdü, yunandı,
 Bilmirəm, yadımdan çıxıbdır adı.
 Ancaq aşxanada, mehmanxanada,
 Yolun hara düşsə hazırda orda.
 Əlli yaşlarında cavanlıq edən
 Bulvar dostu üçlər* necədir hələ?
 Qohumları çoxdu, hələ mən bilən,
 Saysız bacıların köməkliyiylə
 Bütün Avropayla qohumlaşarlar.
 Bizim o günəşdən nə məlumat var?
 Elə bil, teatr, maskarad onun
 Alnında iz salıb, yer eləmişdi,**
 Artistləri arıq, özü yopyoğun,
 Evini meşə tək göy rəngləmişdi.
 Bir gün ziyafətdə, gizli otaqda
 Şirmanın dalında bülbüllər kimi
 Yaz nəğməsi deyən biri vardı ha –
 Biz ikimiz tapdıq, fikrinizdəmi?
 Elmi komitədə*** qohumunuzdan
 Bir vərəmli vardı, o necədir bəs?
 Kitabı, məktəbi sanardı düşmən,
 Bağırıb deyərdi, gərəkdir hər kəs
 And içsin bisavad qalacağına.
 Onları görməkmiş yənə qismətim!
 Burda ömr eləmək çətindir, çətin.
 Kim var ki, eyibsiz deyəsən ona?
 Bununla belə,
 Baş vurmuş olsan da yüz qürbət elə,
 Öz doğma yurduna dönüncə yənə,
 Onun tüstüsü də xoş gəlir sənə!

* Bulvar dostları – Moskva bulvarlarından əl çəkməyən adamlar. Qribo-yedovun zamanında dvoryan cəmiyyətinin ən çox sevdiyi gəzinti yeri Tverskoy, Preçistenski kimi bulvarlar idi.

** Çatski öz evində tez-tez teatr tamaşaları verən, maskarad düzəldən, hamının tanıdığı bir adama işarə edir.

*** Elmi komitə – təhsil işlərinə və tədris kitablarına baxırdı.

Sofiya

Xalamlə görüşmüş olsaydı siz,
 Bütün tanışları yad edərdiniz.

Çatski

Xalanız necədir? Gedibmi, yoxsa,
 Hələ də qızdırımı, Mnervadırımı?
 Hələ də birinci Yekaterina
 Freylinasını xatırladırmı?
 Müəbbi qadınla, əl tulasilə
 Evi doludurmu yənə limhalım?
 Tərbiyə işləri necədir hələ?
 Yənə az maaşla çoxlu müəllim
 Tutmaq dəbdədirmi keçmişdəki tək?
 Səhv olar onlarda bilik var, desək,
 Cərimə verməmək üçün hər kəsi
 Tarix, coğrafiya mütəxəssisi
 Deyə tanımağa məcburuq bu gün.
 Bizim o Mentorun** xaladı, borkü,
 Şəhadət barmağı, təlim üsulu
 Necə qorxudurdu bizi o zaman!
 Nə tez inanmışdıq ki, nicat yolu
 Bizə bağlı qalar, olmasa alman.
 Gilome – o axmaq firəng nə edir?
 Evlənilib, yoxsa yox?

Sofiya

Ona kim gedər?

Çatski

Hər kəs; heç olmasa bir knyaginya
 Məsələn, Pulxeriya Andreyevna!

* Mnerva – Roma mifologiyasında müdriklik ailəli

** Mentor – Homerin "Odisseya" poemasında Odisseyin oğlu Telemakin tərbiyəçisi. Burada müəllif mənasında işlənmişdir.

Sofiya

Rəqs öyrədənəmi?

Çatski

Nə ziyanı var,
O eyni zamanda bir kavalerdir;
Rütbə, mülk bizlərdən tələb edilir.
Gilomedən isə!.. Bəs ayrı nə var?
Hər bir yığıncaqda, bayramda yenə
Nijeqorod dili firəng dilinə
Qarışdırılırmı?

Sofiya

Dillər qarışır?

Çatski

Bəli, bu iki dil; bunsuz kar aşmır.

Sofiya

Əlac nədir? Sizin diliniz kimi
Bir dil almaq olmur bu iki dildən.

Çatski

O qədər də yaxşı danışmıram mən,
Ancaq ki, qənimət bilib bu dəmi,
Güc-qüvvət alaraq görüşünüzdən,
Belə dil açmışam; bəzi vaxt, deyin,
Moçalindən axmaq olmuram mı mən?
Doğrudan, hardadır o? Dinməzliyin
Daşını atıb mı? Bir zaman vardı,
O, kimdə bir nəgmə dəftəri görəsə,
Qoy köçürüm, deyə mızıldanardı,
Bununla bərabər, deyirəm sizə
Tezliklə artacaq onun rütbəsi,
Çox uca tuturlar indi dinməzi.

Sofiya

(kənarə)

Bu insan deyildir, ilandır, ilan!

(Bərkdən və qeyri-adi səslə)

Bilmək istəyirəm, heç olubmu siz
Qəmgin olan zaman, ya gülən zaman
Çaşıb birisinə yaxşı deyəsiz?
Uşaqlıqdasa da baş veribmi bu?

Çatski

Hər şeyin mülayim, zərif olduğu,
Püxtə olmadığı bir zamandamı?
İndidən danışın, getməyin uzaq;
O qarlı çöllərdə sübhü, axşamı
Zınqırov səsiylə qarşılaraq,
Sizin yanınıza uçub gəlməyim
Yaxşılıq deyilmi? Özünüz deyin.
Bəs sizdən nə gördüm? Sertlik, təşəxxüs!
Bayaqdan, dözüərəm buna mən, düzü,
Rahibə üzüdür sanki üzünüz!..
Bununla bərabər sevirəm sizi.

(Ani sükutdan sonra)

Deyin, doğrudanmı acıdır dilim?
Sözlərim toxunur yoxsa, birinə?
Qəlbimlə uyuşmur eləsə əqlim.
Gülünc adamların nay işlərinə
Bir az gülüb, sonra unuduram mən.
Oda gir, söyləyin siz mənə yalnız,
Yanmaqdan qorxmayıb atılım oda.

Sofiya

Yansanız – çox gözəl, bəs yanmasanız?

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Sofiya, Liza, Çatski, Famusov

Famusov

Bu da biri!

Sofiya

Yuxum çin oldu, ata!

(Gedir.)

Famusov

(*onun arxasınca yavaş səslə*)

Məlun yuxu.

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Famusov və Çatski.

(Çatski Sofiyanın çıxdığı qapıdan gözünü çəkmir.)

Famusov

Amma nə hoqqabazsan!

Üç kəlmə yazmadın üç ildir bizə!

Göydən düşmə kimi çıxdın üzə sən.

(*Qucaqlaşırlar.*)

Xoş gördük, əziz dost, xoş gəldin bizə!

Təzə xəbər çoxdur səndə, şübhəsiz.

Əyləş, gördüyündən danış görək bir.

(*Əyləşirlər.*)

Çatski

(*Fikri dağınıq halda*)

Ah, Sofya nə qədər gözəlləşibdir!

Famusov

Qızlarla məşğuldur ancaq fikriniz,
Gənclərçün ayrı bir iş yox, peşə yox.
Nəse, ağızucu bir söz dedi o,
Sarsıldın, çulğadı ümidlər səni.

Çatski

Yox, az nazlandırıb ümidlər məni.

Famusov

O mənə "çin oldu yuxum" – deyərəkən,
Sən xəyala getdin...

Çatski

Mənmi? Qətiyyən!

Famusov

O öz yuxusunda kimi görüb bəs?

Çatski

Mənim yuxu yozmaq əlimdən gəlməz.

Famusov

Sən ona inanma, o, yalan deyir.

Çatski

Xeyr, gözüm məni aldadan deyil.
And içə billem ki, ona az, ya çox
Bənzəyən bir gözəl görməmişəm, yox.

Famusov

Yenə dediyini deyir. Canım, sən
De, görək, hardaydın, hardan gəlirsən?

Çatski

İndi danışmağa məndə güc hamı?
Gəzim, dedimsə də, bütün dünyanı,
Yüzdə birindən də azını gəzdim.

(*Təlasik yerindən qalxır.*)

Əfv edin, mən sizi tez görüm deyə,
Evə də getmədim, bura tələsdim.
Çox üzr istəyirəm! Baş çəkib evə,
Bir saatdan sonra yenə gələrəm,
Bütün təfsilatı sizə söylərəm,
Siz də söylərsiniz hamıya bir-bir.

(*Üzünü qapıya tərəf tutaraq*)

Ah! Nə gözəldir!

(*Gedir.*)

ONUNCU GƏLİŞ

Famusov

(*təkcə*)

Hansı məsləhətdir? Di gəl bəyən, seç!
Sofya dedi: "Yuxum düz çıxdı, ata!"
Bunu bərkəndə dedi o mənə, həтта!
Özüm də bilmirəm, bu nə işdir heç!
Bayaq Molçalindən şübhələnmişdim.
İndi... Oddan çıxıb alova düşdüm;
O, lütdür, bu frant, dəbbə, tələfxərc.
Yetişmiş bir qızın atası olmaq,
Nə qədər, nə qədər çətindir, Allah!

(*Gedir.*)

Birinci pərdənin sonu.

İKİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Famusov və xidmətçi

Famusov

Petruşka, sən təzə geysən də hər vaxt,
Dirşəkəndən cırılmış olur paltarın.
Qalx, təqvimi gətir, oxu, amma bax,
Ponomar* kimi yox, aramla, aydın.
Dur. – Gələn həftənin qeyd varığına
Haraya getməli olduğumu yaz.
Yaz ki, Proskovya Fyodorovna
Forelə çağırıb məni gələn xas.
Gör nə qəribədir işi dünyanın!
Filosofluq elə, başın dolansın.
Nahar et, özünü güd, üç saatda
Yediyin üç günə həzm olmaz həтта.
Yaz ki, o gün... yox yox, cümə axşamı
Gərək qəbr üstünə gedəm. Ah, insan!
Unudur ki, ora girəcək hamı,
O dar qutu qoymaz qımıldanasan.
Amma dəbdəbəli həyatla hər kəs
Ad qoyub getməyə göstərir həvəs.
Budur, bu rəhmətlik kamerger** idi,
Açar sahibiydi: öz oğlunu da
Belə bir rütbəyə çatdırı bildi;
Varlıydı, varlı da qız aldı xoşbəxt,
Oğul-uşaq, nəvə evləndirdi o;
Öldü; çoxlarını qəmləndirdi o.

* Kilsə xadimi

** Mündirində qızıl açar nişanı olan saray xadimi

Ah, Kuzma Petroviç! Sənə min rəhmət! –
Nə tuzlar yaşayır səndə, Moskva,
Nə tuzlar dünyaya yumur gözünü! –
Yaz, cümə axşamı, yox, onu yazma,
Yaz ki, cümə günü, ya şənbə günü
Gərək dul həkimin olam yanında.
Hesabıma görə gərək o doğsun,
Uşaq xaç suyilə dualananda,
Mən də olmalıyam yanında onun.

İKİNCİ GƏLİŞ

Famusov, xidmətçi, Çatski.

Famusov

Buyur, Aleksandr Andreiç, gəl,
Buyur əyləş, görək.

Çatski

Məşğul idiniz?

Famusov

(xidmətçiyə)

Sən get,

(Xidmətçi gedir)

Bəli, yaddan çıxmasın deyə,
Bir para işləri yazdırırdım.

Çatski

Siz

Tutqun kimisiniz; deyin görək bir,
Səfərdən vaxtsızımı qayıtmışam mən?
Sofya Pavlovnaya nə üz veribdir?
Narahatlıq yağır üz-gözünüzdən.

Famusov

Əcəb söz danışdın! Bircə sən Allah,
Bundan eşitdiyim danlağa bir bax.
Bu yaşda atılıb-düşməkmə olar?

Çatski

Bunu sizdən rica eləyənmi var?
Mən ancaq istədim olam xəbərdar,
Xəstələnməyib ki, Sofya Pavlovna?

Famusov

Bir sözü eləyir min kərə təkrar:
Gah deyir, dünyada ona tay olmaz,
Gah da soruşur ki, deyil ki, nasaz.
Ondan xoşun gəlir? Dünyanı gəzdin,
Evlənirsən, ya yox?

Çatski

Evlənməyimin

Sizə nə dəxli var?

Famusov

Bilsəm, pis olmaz,

Ona qohumluğum çatır ki, bir az!
Mənə boş yerəmi ata deyirlər?

Çatski

Sizdən qız istəmiş olsaydım əgər,
Onda nə olardı sözlünüz mənə?

Famusov

Deyərdim: bu veyl-veyl gəzməyə son ver,
Saniyan: fikir ver malikanəyə,
Ən mühümü işə: get qulluğa gir.

Çatski

Qulluq etmək xoşdur, qul olmaq yaman.

Famusov

Budur ha, hamınız lovğasınız siz!
Dərs alsanız nolar biz atalardan?
Nolar yaşlılardan bir öyrənsəniz.
Misal üçün bizdən, mərhum əmirdən, –
Maksim Petroviçdən bir ibrət al sən.
Onun qab-qacağı qızıldı xalis,
Nökəra-nayibi var idi hədsiz,
Ordenlə dolmuşdu tamam sinəsi,
Böyükdü başının səfər dəstəsi.
Saray xadimiydi, saray nə saray!
İndikilər ona ay çatdı, hay-hay!
Yekaterinanın məmuruydu o,
Hərə qırx pud idi o vaxt; boy nə boy!
Görüşəndə dördqat olsaydın əgər,
Onlar təşəxxüsdən baş əyməzdilər.
Saray əyanları daha betərdi,
Yemək-içməkləri başqa təhərdi.
Əmim də lovğaydı, baxışı ciddi;
Qraf, knyaz onun yanında nəydi?
Bununla bərabər yeri gələndə,
Yeddiqat əyilib, edirdi səcdə.
Ayağı büdrədi bir bayram günü,
Az qaldı kökündən üzülə boynu;
Xırıltılı səslə ufuldayıb o,
Qazandı padşahın təbəssümünü,
Bilirsən, neylədi bu zaman əmim?
Qalxdı, istədi ki, eyləyə təzim,
Yenidən yıxıldı, özü də qəsdən,
Gülüşmə çoxaldı; qoca həvəsdən
Üçüncü dəfə də yıxıldı tir-tap.
Necə hərəkətdir, sizcə, bu cənab?

Bizcə ağıllıdır; yıxılan vaxtı
O ağrı duyduca, ağrısız qalxdı.
Həmin əhvalatdan sonra sarayda
Ən çox kim çatmışdı hörmətə, ada?
Maksim Petroviç!
Kimdi vist* oynuna çağrılan hər vaxt
Maksim Petroviç!
Xoş sözlər eşidən kim idi, bilsən?
Kimdi rütbə verən, təqaüd verən?
Maksim Petroviçdi, deyil zarafat.
Bəs siz? İndikilər? Nəmənesiniz?

Çatski

Bir sözlə etiraf eləyin ki, siz,
Tamam itiribmiş aqlını dünya!
İndiki əsr hara, keçmişki hara:
Köhnə deyilsə də o əsrin sözü,
Eşidən çox çətin inanır, düzü.
Necə olurmuş ki, yeddiqat olan
Qazana bilirmiş o zaman ad-san?
Döyüş meydanında deyil, sarayda
Yıxılıb ad alan var imiş hətta.
Özündən kiçiyi yerdə sürütmək,
Özündən böyüyə yaltaqlıq etmək
Bir adət olubmuş; yalnız itaət
Və qorxu əsriymiş əsriniz əlbət.
Hamı cəhd edirmiş yaransın çara.
Əminizi daxil etmirəm bura,
Narahat etməyək onu qəbirdə.
Ancaq bir siz deyün, bizim əsrdə
Ən baş yaltaq belə, xalq gülsün deyə,
Boynundan keçərmimi? Və bu səhnəyə
Baxan başqa qoca həsəd çəkərək,
Kaş bu mən olaydım! – deyərmimi, görək?
Aılmağa həris çoxsa da bu an,

* Vist – kart oyunudur.

Onlar çəkinirlər gülünə olmaqdan.
Çarlar da onlara az xələt verir.

Famusov

Aman Allah! Bu ki, karbonaridir.

Çatski

Yox, indi başqa cür dövr edir zaman.

Famusov

Qorxulu adamdır.

Çatski

Azaddır insan,
Təlxək paltarını geyməyə heç kəs
Göstərmir həves.

Famusov

Yazdığı kimidir, nə danışırsa.

Çatski

İstəməz əyanlar yanında susa,
Ayaqucu gözə, boynunu bura,
Stul verə, yerdən yaylıq qaldıra.

Famusov

Azadlıq yaymaqdır bunun niyyəti!

Çatski

Kim səfər etsə, kim çəkilsə kəndə...

Famusov

Tanımaq istəmir o hökuməti!

Çatski

Qulluq eyləməsə kim şəxsiyyətə...

Famusov

Hökmümdə olsaydı bunları heç vaxt,
Qoymazdım paytaxtın hündəvərinə.

Çatski

Artıq istəmirəm edəm narahat...

Famusov

Hirslənib özümdən çıxıram yenə.

Çatski

Yaman töhmət etdim sizin dövrü mən.
İxtiyar sizindir, bu töhmətlərdən
Müəyyən qismini yazın adına –
Bizim zamanənin, sözüm yox buna.

Famusov

Sizi tanımaq da istəmirəm mən.
Bu yava sözlərə yoxam əzəldən.

Çatski

Sözüm yoxdur daha.

Famusov

Şükür Allaha.
Mən ki, qulağımı tıxadım.

Çatski

Niyə?
Deyin, nə danışdım xoşa gəlməyən?

Famusov

(aramsız danışaraq)

Çıxırlar dünyanı veyllənməyə,
Sonra gəl bunlardan ədəb gözlə sən.

Çatski

Canım, danışmıram.

Famusov

Lütfən aman ver.

Çatski

Mən ki, uzatmıram mübahisəni.

Famusov

Əl çək yaxamızdan, hey ötmə dil-dil.

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Nökər

(Daxil olur)

Polkovnik, Skalozub!

46

Famusov

(Heç nə görmür və eşitmir.)

Tutarlar səni,
Zindana salarlar, bunu yəqin bil.

Çatski

Sizə qonaq gəlib.

Famusov

Eşitmirəm mən.
Tutarlar...

Çatski

Bir görün, nökər nə deyir.

Famusov

Qulağıma girmir, məhkəməliksən!

Çatski

Bir dala çevrilin, nökər gözləyir.

Famusov

(Çevrilir.)

Nə dedin? Qiyamdır? Mən deyən oldu.

Nökər

Qəbul etmək olar Skalozubu?

47

Famusov

(ayağa qalxaraq)

Uzunqulaqlar! Sizə yüz dəfəni deyilsin?
Qəbul etmək, çağırmaq, dəvət etmək gerəkdir.
De, evdəyəm, de şadam mən onun gelişindən.
Di, yubanma, tez ol bir.

(Nökər gedir.)

Cənab, onun yanında ehtiyatlı dur, otur,
O mötəbər adamdır, adı var, xeyli məşhur.
Özü cavan olsa da var yaxşıca rütbəsi,
Orden, medal əlindən görünməyir sinəsi,
Hələ bu gün-sabahda generallıq da alar.
Lütfən, onun yanında özünü yaxşı apar.
Eh, qardaşım, dünyada baş girmək çətindir.
Polkovnik Skalozub yanıma tez-tez gəlir, –
Bilirsən, hər kim olsa, açıq görür süfrəmi;
Moskvada milçəyi böyüdürlər fil kimi.
Sonyuşkaya evlənir o, guya. Boş sözdür bu,
Belə bir iş bəlkə də razı salardı onu,
Ancaq nə bu gün, nə də sabah qız köçürməyə
Mənim həvəsim yoxdur, Sofya çox gəncdir deyə.
Bir də əmr Allahındır...

Bax, səndən ricam budur:

Onun yanında çox da söz güleşdirmə, dinc dur.
Hərcağı fikirləri gəl başından çıxart sən,
Ancaq gəlib çıxmadı, nə baş verdi, görəsən...
Kim isə yan otağa keçdi, görüm o kimdir...

(Tələsik gedir.)

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Çatski

Gör necə bir vurnuxur, şadlanmağına bax bir!
Bəs, Sofya? Nişanlısı varmı onun, görəsən?
Beli yaxın düşməyir, uzaq qaçır o məndən!
Niyə görünmür, niyə, kimdir bu Skalozub?
Ata onun dərindən dəli-divanə olub,
Sofya da geri qalmır, bəlkə, heç atasından.
Heyhat! Üç il vətəndən ayrı düşən bir insan
Məhəbbət barəsində düşünməsin gerək heç.

BƏŞİNCİ GƏLİŞ

Çatski, Famusov, Skalozub

Famusov

Bura zəhmət çəkin, Sergey Sergeic,
Çox rica edirəm, istidir bura;
Dondunuz, lazımdır sizi qızdırmaq.
Havaçəkəni də qapayacaq.

Skalozub

(Yoğun səslə)

Sizə

Dırmaşmaq yararmı, cənab? Mənimse
Bu vicdan borcumdur, bir zabıt tək.

Famusov

Ah, Sergey Sergeic! Heç olarmı ki,
Dosta bir xidmət də göstərməyim mən.
Şlyapanı qoyun, qılıncı açın,
Bu divan, öyləşin, bir rahatlaşın.

Skalozub

Buyurun görək
Harada deyirsiniz, təkni əyləşək.

(Hər üçü əyləşir, Çatski onlardan aralı oturur.)

Famusov

Əzizim, yaddan çıxmamış, deyim,
Sizi qohum kimi təbrik eyləyim,
Düzdür, bir az uzaq qohumlarıq biz,
Uzaq qohumla da bölünməyir irs;
Sizin əmoğlunuz çox-çox sağ olsun,
Üstünü o açdı bu qohumluğun, –
Yoxsa bunu nə mən bilirdim, nə siz.
Bir deyin, Nastasya Nikolavnanın
Siz nəyisiniz?

Skalozub

Bilmirəm, siz mənə üzrlü sanın,
Onunla bir qulluq etməmişik biz.

Famusov

Bu nə soyuqluqdur? Sergey Sergeič!
Qohumçun girərəm oda, suya mən,
Taparam onları yerin təkindən.
Özgeni işə də götürmürəm heç.
İşçilərin çoxu ya baldızımın,
Ya da ki, bacımın uşaqlarıdır,
Tək Molçalın yaddır, deyildir yaxın,
O da ki, işinin sehrkarıdır.
Qohumu görəndə xeyirdə-şərdə
Qanadlanıb uçur sinəmdə ürək.
Sizin əmoğlunuz deyirdi bir də
Qulluqda çox görüb o sizdən kömək.

Skalozub

On üçüncü ildə əvvəlcə otuz,
Sonra qırx beşinci polkda ikən biz.
Mükafat almışıq.

Famusov

Hansı bir ata
Baxıb fəxr eləməz belə övlada!
Hələ ordeni də var onun görək?

Skalozub

Biz üçü avqustda girib səngərə,
Ordan tərpənmədik; bunun üçün o,
Bantlı orden* aldı, mən lentlisini?*

Famusov

Sevimlidir, cəlddir sizin əmoğlu.

Skalozub

Ancaq, artırılmaq üzrəyken çini,
Uydu yenilərə, qulluğu atdı,
Bir kəndə çəkilib kitabı tutdu.

Famusov

Eh gənlik! – Eh kitab!.. Sonra da qiyam!..
Siz isə doğru yol tutdunuz tamam,
Az zaman ərzində polkovniksiniz.

Skalozub

Tay-tuşdan xoşbəxti mənəm, şübhəsiz,
Güman var tezliklə daha da artam,

* Bantlı orden – döşdə gəzdirilən Vladimir ordeni

** Lentli orden – boyunda gəzdirilən Anna ordeni

Bir çoxu qovulur, düşür rütbedən,
Bir qismi də ölüb çıxır cərgədən.

Famusov

Bəli, qadir Allah kimi dünyada
Hara layiq bilse ora ucaldar!

Skalozub

Məndən də bəxtəvər olanları var,
Bizim on beşinci diviziyada
Bir general vardır, bəxt ondadır bax.

Famusov

Sizdə çatışmayan nədir ki?

Skalozub

Yox, yox,
Şikayətim yoxdur; bu var ki, ancaq,
İki il dardılar bir polk dalınca.

Famusov

Polkovnik olmağa cəhd edirdiniz?
Yəqin ki, belədir, şəksiz-şübhəsiz,
Ayrı nola bilər, belədir ki, var.

Skalozub

Korpusda məndən də köhnələri var,
Səkkiz yüz doqquzdan qulluqdayam mən
Rütbə qazanmağın çoxdur yolları;
Əsil bir filosof kimi onları
Təhlil eyləmişəm, bu rütbələrdən
Bircə generallıq mənə bəs eylər.

Famusov

Çox gözəl arzudur; uzun ömürlər,
Bir də generallıq dilərim sizə.
Ondan sonra isə, yubandırmadan,
Söz açaq bir gözəl generalşadan.

Skalozub

Evlənməkmi? Buna yox etirazım.

Famusov

Birinin bacısı, birinin qızı...
Boldur Moskvada gəlinlik qızlar,
Artır ildən-ilə sayı onların:
Eh, atam, dünyada hansı diyarın
Bizim Moskva tək bir paytaxtı var.

Skalozub

Bəli, o genişdir həddən ziyada.

Famusov

Bir də, yaxşı şeydir zövq dünyada,
Hərənin öz qayda, öz qanunu var:
Ta qədimdən bəri bizdə, məsəlçün,
Oğula atayla qiymət qoyarlar,
Sonra da baxarlar, varını dövlətin;
İki min təhkimçi varınsa əgər,
Özün pis də olsan, adaxlı sənənsən,
Daha cəld olsa da başqa dilavər,
Dünyaya sığmayıb təkəbbüründən,
Desə ki, ədəbdə mənə tay olmaz,
Bununla heç kəsi heyretə salmaz,
Və heç kəs qız vermək istəməz ona.

Təkçə burda hörmət var dvoryana.
Hələ bu nədir ki, qonaqcılıq biz,
Qapımız açıqdır hamıya, hər vaxt,
Çağrılmamış qonaq, çağrılmış qonaq,
Xüsusən xarici عزیزlərimiz
Açıq süfrə görər bu yerdə hər gün,
Yaxşı ya pis adam birdir bizimçün,
Moskvahlılara diqqət edin siz,
Başqa adamlardan seçilir onlar.
Bir görün necədir, bizim cavanlar, –
Bizim övladımız, nəvələrimiz,
Biz hey danlasaq da onları, ancaq
On-on beş yaşına çatan bir uşaq,
Görürsən, dərş verir müəlliminə.
Bizim qocalarsa hey döyüb çənə,
Hər şeyin üstündə söz güləşdirər,
Məhkəmə hökmüdür sanki sözləri,
Köhnə dvoryandır çünki hər biri,
Odur ki, heç kəsdən çəkinməyirlər,
Bəzən hökumətin ünvanına siz
Onlardan elə söz eşidərsiniz
Ki, dəhşət bürüyər vücudunuzu!
Yəni bir yenilik edirlər arzu? –
Allah eləməsin! Bu var ki, onlar
Bir irad tutaraq hər şeyə gündə,
Bəhs edib, qışqırır... dağılışırlar.
Onu da deyim ki, hər birisində
İstefaya çıxmış kansler* ağı var.
Elə bir zaman da çatmayıb hələ
Ki, onlarsız bir iş yola verilə.
Bəs xanımlar necə? Hünərin var sən
Onlara yaxın düş; hökm onlarındır,
Amma ki, onlara yoxdur hökm edən:
Kart oynayan zaman səs-küylərindən
Adam tənğə gəlir, qulaqlar batır,
Axı evli olub görmüşəm bunu.

* Kansler – keçmişdə ali mülki rütbə

Döyüşə aparar onlar ordunu,
Yollasan senata gedərlər həтта.
Lükerya Aleksevna!
İrina Vlasovna!
Pulxerya Andrevna!
Tatyana Yuryevna!
Hələ qızlarımız! Canlara dəyər!
Kim görsə onları, bil ki, baş əyər.
Prussiya kralı – o əlahəzrət
Moskvaya təşrif gətirən zaman,
Biz kimi zahirə vermədi qiymət,
Oldu onlardakı əxlaqa heyran:
Axı tafta, atlaz, tül ilə onlar
Əla bəzənməkdə ad qazanıblar.
Bundan da ədəbli olmaq ki, olmaz!
Sözü adi yolla
Deməzlər onlar,
Hər bir kəlmələri tamam nazdır, naz;
Oxuyur hamısı
Firəng romansı,
Özü də zildən.
Hərbi adamlara rəğbətleri var;
Çünki onlar üçün əzizdir vətən.
Bunu qətiyyətlə deyirəm ki, mən,
Moskva tək paytaxt çətin tapılar.

Skalozub

Gümanımca, o yanğın, o qiyamət
Moskvaya verdi bəzək, tərəvət.*

Famusov

Heç deməyin, azmı ziyan çəkən var!
O zamandan yollar-izlər, binalar
Tama yeni qayda ilə tikilir.

* 1812-ci il yanğınından sonra Moskva sürətlə yenı binalarla abadlaşdı.

Çatski

Evlər yeni, düşüncələr köhnədir.
Şad olun ki, nə illər, nə yağınlar
Etməz köhnə fikirləri tarimar.

Famusov

(Çatskiyə)

Susmağın bayaq rica elədim,
O qədər də böyük deyil xidmətin.

(Skalozuba)

Bağışlayın nişan verim mən bunu
Mərhum dostum Çatskinin oğlunu.
Qulluq etmir, karsız sanır qulluğu,
Qulluq etsə, çox tez arta bilər bu.
Heyif, heyif, o kəlləsiz deyildir.
Tərcüməsi, yazısı pis deyildir.
Acımamaq olmur, bu cür başla bu...

Çatski

Başqasına acıyın siz, doğrusu,
Tərifiniz belə məni pərt edir.

Famusov

Tək mənim yox, bu hökm hamınıkıdır.

Çatski

Mühakimlər kimdir? – Çox yaşamışlar!
Yaddır azadlığa o köhnə başlar.
Oçaqov və Kırım fəth olunduğu*
O keçmiş illərin qəzetlərindən

Fikirlər əxz edən bu zümrədir, bu.
Üz danlamaq bilir onlar əksərən.
Hamsı təkrar edir eyni havanı.
Eybini hiss etmir heç biri əsla,
Demir nə köhnə, odur ən fəna.
Deyin, vətənpərvər ərənlər hanı?
Bizə örnək ola bilənlər hanı?
Qarətlə varlanan deyilmi bunlar?! –
Qohumdan, tanışdan tapıb havadar,
Bir cəza görmədən həyat sürürlər,
Qəslər tikdirib, ballar verirlər.
Bədxərlik etməkdir onların işi;
Deyin gəlmələrin – rəzil keçmiş
Bərpa etmədiyi bir bucaqımı var?
Deyin Moskvada rəqs, şam, nahar
Kimlərin ağzına vurmamış yüyən?
Hələ bir südəmər körpə ikən mən,
Birin önündə, şərh etmədən siz,
Məni əyilməyə vadar etdiniz.
Adlı alçaqların o Nestorunu*
Əhatə etmişdi bir yığın nöker,
İçki, dava-dalaş zamanı onu
Nökərlər çox xilas eləmişdilər.
Amma bu yaxşılıq müqabilində
Dəyişdi onları o üç sərpi itə!
Yoxsa, o şəxsimi yada salım mən,
Ki, neçə kənddən
Uşaq yığmaq üçün qurdu yüz hiylə,
Çoxunu evindən salıb avara,
Doldurub hamsını arabalara,
Tezəcə Moskvaya tərəf yol aldı.
Onların rəqsilə, gözəlliyilə
Bütün Moskvanı heyrotə saldı.
Bu vaxt bərc sahibi dedi, bərcü ver!
Amurlar, zefirlər satıldı bir-bir.

* 1783-cü ildə türk qalası rus qoşunları tərəfindən tutulmuş və Kırım Rusiya ilə birləşdirilmişdir.

* Nestor – Homerin "İliada" poemasında yunan sərkərdəsinin adıdır. Ümumi mənada Nestor başçı deməkdir.

Bax, belə ömr edib, qocalmış onlar.
Biz gərək onlara hörmət eyləyək.
Bizə yaxşı, ya pis deməyə bir tək
Həmin adamların ixtiyarı var.
Amma vay o günə: gənclərdən biri
Göz yuma rütbəyə, mövqeyə, ada,
Ola elm aşiqi, bilik əsiri,
Meyl edə sənətə, ədəbiyyata,
“Yanğın! Haray!” – deyə səs salar onlar
O gənc də qorxulu bir şəxs adlanır:
Mundur, təkə o zər həşyəli mundir
Arsız vücudları, küt ağılları
Bir zaman qoruyub gizlədə bildi;
Biz olduq bu yolun sonra zəvvarı.
Mundur hərisidir qız da, gəlin də!
Dünən atmadımmı mundiri mən də?!
Yox, daha olmaram onun əsiri;
Ancaq o zaman ki, qvardiyadan,
Ya da ki, saraydan gələrdi biri,
Qızlar – ura! – deyə bağışıb haman,
Göyə atardılar çepçiklərini,
Məni də sarardı axmaq bir sevinc!

F a m u s o v

(öz-özünə)

Bu işə salacaq axırda məni.

(Bərkdən)

Əfv edin, gedirəm, Sergey Sergeiç,
Sizi kabinetdə gözləyirəm mən.

(Gedir)

ALTINCI GƏLİŞ

Skalozub, Çatski.

Skalozub

Sizin etdiyiniz bu məruzədə
Qvardiyaçılarla qvardiyanın
Moskvada uca tutulduğunu
Böyük məhərətlə təsvir etməmiş
Məni valeh etdi; zəri, paqonu,
Baftanı gün kimi tuturlar əziz!
Birinci ordunun zabitləri də
Onlardan gerimi qalırlar? Nədə?
Həmsi yaraşılıq, belləri incə,
Çoxu nitq eləsin sənə firəngcə.

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Skalozub, Çatski, Sofiya, Liza

Skalozub

(pəncərəyə tərəf qaçaraq)

Ah, yıxıldı! Aman, ya rəbbim, öldü!

(huşunu itirir.)

Çatski

Deyin, kim yıxıldı?

Skalozub

Deyin, kim öldü?

Çatski

Huşunu itirdi o vahimədən!

Skalozub

Kim? Harda yıxılıb?

Çatski

Daşanı dəyib?

Skalozub

Bizim o qocadır, bəlkə, büdrəyən?

Liza

(xanımın ətrafında vurnuxaraq)

Olan olacaqdır! – deyən düz deyib:
Molçalın yenicə minmişdi atı,
At dal ayaqları üstündə qalxdı,
Atdı Molçalini təpəsi üstə.

Skalozub

Cilovu gec çəkib, usta deyilmiş,
Gedim, görüm, nə var, necə əzilmiş.
Böyrü üstə düşüb, sinəsi üstə?

(Gedir.)

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Skalozubdan başqa əvvəlkilər

Çatski

Nə kömək lazımdır? Tez söylə görək.

Liza

O biri otaqda su olsun görək.

*(Çatski o biri otaqdan su gətirir.
Sofiya ayılana qədər hər ikisi pıçıltı ilə danışır.)*

Stəkana tökün.

Çatski

Tökdüm, hazırdır.

Bağlarını boşalt, indi sirkəylə
Alnını ovuşdur. Bir az su çilə.
İndi tənəffüsü deyildir ağır.
Nə ilə yelləyək?

Liza

Yelpik ordadır.

Çatski

Bircə bayıra bax, Molçalın çoxdan
Ayağa qalxıbdır, bu lap nahaqdan
Üzülüb qanını eləyir qara.

Liza

Xanımın üreyi çox köyrəkdir, çox
Atdan başı üstə yıxılanlara
Soyuqqanlıqla baxa bilmir o.

Çatski

Su çilə,
Bax belə.
Bir az, bir az da.

Sofiya

(dərindən nəfəs alaraq)

Yanımda kim var?
Sanki yuxudayam.

(Bərkdən və tələsik)

O hardadır? Ah!
Başına nə gəldi? Deyin, siz allah!

Çatski

Boynunu qıraydı gərək o murdar!
Azca qalmışdı ki, sizi məhv edə.

Sofiya

Elə bil, buzdandır sizin qəlbiniz!
Ürəyim sıxılır sizi görəndə.

Çatski

Ona yanmağımı əmr edirsiniz?

Sofiya

Tez ora getməli,
Kömək etməli!

Çatski

Sizi təkmi qoyaq burda, köməksiz?

62

Sofiya

Bir deyin, nəyimə gərəksiniz siz?
Bir də ki, özgəyə üz verəndə dərd,
Ləzzət çəkirsiniz, siz ayrı ləzzət.
Yıxılan atanız olsaydı əgər,
Narahat etməzdi sizi tük qədr.

(Lizaya)

Gəl, tez qaçaq ora.

Liza

(onu kənara çəkərək)

Ay xanım, hara?
O sağ-salamatdır, siz bir dincəlin,
Bircə pəncərədən baxın bayıra.

Sofiya pəncərədən boylanır

Çatski

Yalnız qəlb dostunu itirənlərin
Tələş, ürəkkeçmə, əzab, işgəncə,
Qorxu-ürkü olar nəsibi, mənəcə.

Sofiya

Bir əli tərpenmir, aman, ay Allah!

Çatski

Mən də yıxılıydım kaş ki, onunla.

Liza

Yoldaşlıq naminə?

63

Sofiya

Yox, nahaqdır bu.
Siz arzu eləyin, siz yalnız arzu.

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Sofiya, Liza, Çatski, Skalozub, Molçalın

(Molçalının qolu sarğılıdır)

Skalozub

Dirildi, yetməyib ona bir xətər.
Qolu əziləkdir ancaq bir qədər.
Bu hay-küy yersizmiş, saxtaymış, düzü.

Molçalın

Əfv edin, narahat elədim sizi.

Skalozub

(Sofiyaya)

Bilməzdim, bu sizi bunca sarsıda.
Bura çox hövlnək qaçıb gəldiniz, –
Biz təlaşa düşdük, qəşş etdiniz siz.
Sən demə, bir səbəb yoxmuş ortada.

Sofiya

(heç kəsə baxmayaraq)

Görürəm, yersizmiş bütün bu həyəcan,
Hələ də əsirəm amma qorxudan.

Çatski

(öz-özünə)

Bir kəlmə söz demir o, Molçalınə.

Sofiya

(əvvəlki kimi)

Mən qorxaq deyiləm heç də həyatda,
Vaxt olub, kəretim dönübdür həтта, –
Qaldırıblar, ona minmişəm yenə,
Ancaq özgələrin başına gələn
Kiçik bir iş belə sarsıdır məni;
Tanış olmasa da yanırım qəlben.

Çatski

(öz-özünə)

Budur, Molçalindən üzr istəyir, bax,
Görünür kiməsə acımış bir vaxt.

Skalozub

İzninizlə sizə nağl eləyim mən –
Burda knyaginya Lasova adda
Bir dul arvad vardır, yaxşı at minən,
Yola dəstə ilə çıxmaz o əsla.
Yıxılıb xurdu-xaş olub yaxında –
Tutmayıb xanımı əfəl jokösü,*
Göydə milçəkləri sayırmış gözü.
Xanımın əyriymiş ora-burası,
İndi də çatmayır bir qabırğası.
Odur ki, ər gəzir, – ona söykənə.

* Jokö – ingiliscə süvari mənasına gələn *jockey* sözünün fransızca tələffüzüdür.
Keçmişdə atla gəzməyə çıxan ağalarını müşayiət edən nökrə jokö deyilirdi.

Sofiya

Düzü, Aleksandr Andreiç, siz
Alicənabsınız, rəhmdilsiniz,
Yaxın adamların bədbəxtliyinə
Baxa bilmirsiniz qayğısız, rahat...

Çatski

Bəli, var gücümü sərf eləyərək,
Sübuta yetirdim bunu bu saat.
Yelpik yelləyərk, su çiləyərk,
Kimə qismətsiz – bilməsəm də mən.
Sizi əzrayılın aldım əlindən.

(Şlyapasını götürüb gedir.)

ONUNCU GƏLİŞ

Çatskidən başqa əvvəlkilər

Sofiya

Bu axşam siz bizə gələcəksiniz?

Skalozub

Nə vaxt?

Sofiya

Bir az tez.

Fortepianoyla rəqs etmək üçün,
Ən yaxın tanışlar gələcək bu gün.
Yaslıtq, ziyafət verəmmirik biz.

66

Skalozub

Gələcəyəm, ancaq vədə vermişəm,
Gərək atanızla gedib görüşəm,
Təzim və ehtiram.

Sofiya

Xudahafiziniz.

Skalozub

(Molçalinin əlini sıxaraq)

Sizin nökrünüz.

(Gedir.)

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Sofiya, Liza, Molçalın.

Sofiya

Ah, Molçalın, ah,
Necə olub, dəli olmamışam mən!
Axı, həyatınız mənim yanımda
Əzizdir, ucadır, nə qədər desən.
Nə üçün onunla əylənirsiniz?
Özü də ehtiyat gözləmirsiniz.
Əliniz necədir? Dərman verəkmi?
Rahatlıq, lazımmı? Həkim gerekmi?
Yaramaz bu qədər ehtiyatsızlıq.

Molçalın

Yaylıqla sarıdım, ağrımır artıq.

67

Liza

Mərc gəlləm ki, boşdur bütün bu şeylər.
Sarğı da artıqdır, düz desək əgər.
Boş olmayan bir şey budur ki, yalnız
Söz-sovdan qurtaran deyil yaxanız.
Çatski məsxərəyə qoyacaq sizi.
Skalozub burub sıx kəkilini,
Bir sözün üstünə qoyub minini,
Deyəcək hər yerdə qəşş etmənizi.
Sözü bəzəməkdə ustadır o da!
Bunu kim bacarmır indi dünyada!

Sofiya

Düzü, zəhləm gedir hər ikisindən,
Sevirəm, sevmirəm, – mən bilərəm, mən.
Molçalın! özümü saxladım, ya yox?
Dilimi-ağzımı bağladım, ya yox?
Gördünüz neçə ki, burdaydı onlar
Sizə baxmadım da, dayandım lal-kar.

Molçalın

Yox, çox açıqsınız, Sofya Pavlovna!

Sofiya

Axı, toxtaqlığı hardan alım mən?
Hələ az qalmışdı pəncərəmizdən
Sizin yanınıza – yere hoppanam.
Görünmür gözümə bir kəs, bir bəşər.
Gülünc iş tutmuşam – lağ eləsinlər,
Məzəmmət etsinlər – qəbahət isə.

Molçalın

Bir iş açmayaydı, kaş, bu hadisə.

Sofiya

Nə var ki? Duelmi gözleyir sizi?

Molçalın

Söz-sov tapançadan yamandır, düzü.

Liza

Onlar atanızın getdi yanına,
Gülər üz göstərib, siz saymazyana,
Girin qapıdan:
Qəlbə yatan sözlər eşidən zaman,
O saat inanır qulaqlarımız,
Çatski də elə, – onunla yalnız
O keçən günlərdən söhbət açın siz,
Bəsdir bir təbəssüm, iki kəlmə söz;
Sevən sevdiyinin çıxmaz sözündən.

Molçalın

Bu haqda bir fikir deyəmmərəm mən.

(Sofiyanın əlindən öpür.)

Sofiya

İstəyirsinizmi?.. Mən gedim ora,
Gülər üz göstərim, gözlərimdə yaş;
Kaş bunu bacara biləydim ah, kaş!
Çatski, haradan çıxdı, ay Allah!

(Gedir.)

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Molçalın, Liza

Molçalın

Nə qədər oynaqsan! Nə qədər şənsən!

Liza

Buraxın, mənsiz də ikisiniz siz.

Molçalın

Adamı cəlb edir bu qaş-göz, bu üz,
Mən səni nə qədər sevirəm, bilsən!

Liza

Bəs xanımı?

Molçalın

Onu qulluq üzündən
Səni...

(Lizanı qucaqlamaq istəyir.)

Liza

Dilxoşluğun, belədir, deyən.
Çox rica edirəm, fərağat durun!

Molçalın

Məndə üç əntiqə şey vardır: onun
Biri tualetdir, qiyamət işdir,

70

Hər yanı güzgüylə bəzədilmişdir.
Zərlə işlənibdir, – tamam naxışdır.
O biri həşyəsi muncuq balıdır;
Bir də ki, sədəfdən kiçik qutum var,
Onun qayçı yeri, iyə-sap yeri...
Görənin ağlını əlindən alar.
Elə bil, əziblər mirvariləri
Kirşan qayınblar; üzə, dodağa
Sürtməkçün önliyi, bir də ki, əla
Ətirlərim vardır, – nərgiz, yasəmən.

Liza

Bilin ki, onlara aldanmamam mən.
Yaxşısı budur ki, deyəsiz siz,
Nə üçün xanımla belə utancaq,
Qulluqçuyla belə həyasızsınız?

Molçalın

Qolum çox ağrıyır, sarğıma bir bax,
Yanıma gələrsən bu gün günorta,
Sənə həqiqəti açaram orda.

(Yan otağa keçir.)

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Sofiya, Liza.

Sofiya

Atamın yanında kimse yox idi.
Bu gün heç iştaham yoxdur yeməkçin,

71

Naxoşam, get bunu Molçalinə de,
Özünü də çağır, yanıma gəlsin.

(*Öz otağına keçir.*)

ON DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Liza

Burdakı adamlar qəribədir ha!
Bu onu, o məni sevir... təkçə mən
Yamanca qorxuram, vallah, eşqdən.
Bizim o bufetçi Petruşa amma
Sevməli oğlandır, aşiqəm ona!

İkinci pərdənin sonu.

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ GƏLİŞ

Çatski, sonra Sofiya

Çatski

Ona Molçalınmi, Skalozubmu
Əziz olduğunu dedirdərəm mən.
Molçalın axmağın biriydi dünən,
Allahın ən yazıq bir məxluquydu!..
Yəni birdən-birə ağıllandı o?
Bəs o biri necə? – O mazurka, meşq
Pəhləvanı olan boğuşsəs necə?

Məncə

Gizlənpaç oynudur Sofya üçün eşq.
Mənə gəldikdəsə...

(*Sofiya daxil olur.*)

Siz burdasınız?

Çox şadam, mən bunu arzulayırdım.

Sofiya

(*öz-özünə*)

Pis oldu.

Çatski

Yəqin ki, axtardığımız
Mən deyiləm.

Sofiya

Sizi axtarmayırdım.

Çatski

Sualım bir qəder yersiz olsa da,
Sevdiyiniz kimdir? Bilmək olarmı?

Sofiya

Buy Allah, sən saxla! Nə deyim; hamı.

Çatski

Ən çox sevdiyiniz kimdir dünyada?

Sofiya

Çoxdur qohumlarım.

Çatski

Hamısı da məndən
Əzizdir, eləmi?

Sofiya

Beli, bezisi.

Çatski

İş işdən keçmişkən, bilmirəm, düzü.
İstədiyim nədir bu daş qəlbidən?
Dərdindən ölürəm, o gülür buna.

Sofiya

Bilmək istəsəniz düzünü hərgah,
Özgədə bir qüsur hiss edən kimi,
Kefiniz durulur, sevinirsiniz.
Tənəli sözlərə keçirsiniz siz,
Halbuki, özünüz...

Çatski

Özümmü? Mənmi
Gülüncəm, eləmi?

Sofiya

Rəftarınız sərt,
Baxışınız isə dəhşətdir, dəhşət.
Saysızdır, sizdəki bəd xasiyyətlər,
Ancaq, özünü zə salsanız nəzər,
Heç faydasız olmaz.

Çatski

Qəribəyəm mən?
Qəribə olmayan kimdir? Üzündən
Axmaqlıq tökülən biridir, yəqin;
Molçalın, məsələcün.

Sofiya

Təzə məsəl deyil bu məsəliniz,
Hamını sancmağa hazırsınız siz.
Mane olmamaqçün gedirəm burdan.

Çatski

(onu dayandırır)

Dayanm bir an.

(Kənara)

Qoy mən də ömrümdə satım bir yalan.

(Bərkdən.)

Bəhsi burda kəsək. Mən Molçalinin

Yanında haqsızam, suçluyam yəqin.

Ola bilər ki,

Deyildir o üç əvvəlki təki:

Dövlətin, iqlimin, əxlaqın, ağılın

Belə dəyişməsi baş verən işdir;

Axmaq adı almış çox adlı-sanlı

Adamlar var: biri ilhamsız şair,

Biri pis zabıt tək tanınmış, biri...

Adını deməkdən çəkinirəm mən,

Ancaq son illərdə onların birdən

Ağıl dəryasına çevrildikləri

Etiraf edilir hər yerdə hətta.

Tutaq, Molçalın də dühadır, düha,

Ancaq ki, onda

Varmı o ehtiras, o od, o sevda? –

Sizsiz dünya ona bir heç görünə;

Qəlbi eşqinizlə çarpa, döyünə?

Hər işdə o sizdən ala qol-qanad?

Sizə xoş gəlməyə çalışa hər vaxt?

Deyə bilmərəm ki, bunlar məndə var;

Ancaq qəlbimdəki bu sarsıntılar

Düşmənimdən belə qoy uzaq olsun.

Bəs o? Yerə dikir başını, susur.

Mülayim olsa da açıq deyildir.

Qəlbinin sirrini bir Allah bilir.

Bir Allah bilir ki, Molçalində siz

Nə yüksək sifətlər fərz edirsiniz.

Halbuki, bunlardan yox onda nişan.

Nə deyim, bəlkə də, eşqin ucundan

Özünüzdə olan sifətlərin siz

Onda da olduğu fikrindəsiniz;

Bu işdə müqəssir sizsiniz, o yox.

Fərz edək ki, o çox ağıllıdır, çox,

Və ağıl anbaan artır, ancaq o,

Sizə layiqmidir? Sorğum budur, bu.

Soyuqqanlıqla mən bu itkiyə

Tab edim deyə,

Ən yaxın dostunuz, qardaşınız tək

Mənə, qane edən bir cavab verin;

Sonra bu yerləri tərک eyləyərək,

Qürbətdə edərəm qəlbimi təskin,

Hər halda şən kübar məclislərində

Məst olmaq, əylənmək yol ilə mən də

Yaxanı qurtararam divanəlikdən.

Sofiya

(öz-özünə)

Halbuki, mən özüm arzu etmədən,

Divanə etmişəm səni.

(Bərkdən)

Bir də mən

Nə üçün gizlədim, Molçalın bayaq

Qolunu itirə bilərdi, şəksiz,

Mən tez əl-ayağa düşdüm, amma siz

Zahir etmədiniz belə bir maraq.

Siz ki, bilirsiniz, fərqləndirmədən

Hər kəsə mərhəmət göstərmək olar;

Bəlkə, şübhənizdə haqqınız da var,

Onu hərarətlə qoruyuram mən;

Ancaq, üzünü də deyim, diliniz

Nə üçün dinc durmur, neçin hamıya

Kininizi açıq bildirirsiniz?

Ən həlim şəxsə də sərtsiniz!.. Niyə?

Molçalının adı çəkilən kimi,

Tənəli sözüünüz yağır od kimi.

Zarafat! Zarafat! Necə də bundan

Bir usanmırsınız!

Çatski

Ah, ey yaradan!

Gülməyi həyatın məqsədi bilən

Herzə adamların biriymişəm mən!
Yox, xoşum gəlsə də gülünc adamdan,
Onlar darıxdırır məni çox zaman.

Sofiya

Düzdür, başqasında vardır bu nöqsan
Ancaq Molçalınla siz lap yaxından
Tanış olsaydıq
Darıxmazdıq.

Çatski

(hararətlə)

Necə oldu ki, siz belə yaxından
Tanıdınız onu?

Sofiya

Qoy doğrusunu
Deyim ki, mən buna atmamışam can.
Allah birləşdirib qəlblərimizi.
O məftun eyləyib burda hər kəsi,
Üç ildir atama məmurluq edir;
Atam hey hirsələnib onu incidir.
Bu isə susdurur onu sükutla,
İncimir, ürəyi saf olduğundan.
Əylənmək əlindən gəldiyi halda,
Qocalardan ayrı düşməyir bir an.
Biz deyib-gülərkən, o şad, ya naşad
Bütün gün oynayır qocalarla kart.

Çatski

Bütün gün oynayır? Ay bərəkəllah!
Dinmir, eşitsə də yüz cürə danlaq?

(Kənarə)

Yox, ona hörməti olamraz bunun.

Sofiya

Düzdür, malik deyil elə ağıla,
Birinin yanında dahi sayıla,
Ola o birinin canına taun,
Tez parlayıb, tez də nifrət qazana.
Dünyanı söyüşə tuta ki, dünya
Onu yaxşı, ya pis bir sözle ana,
Ailəni xoşbəxt eyləyən, aya,
Belə ağıldırımı?

Çatski

Bunu deməkdən
Məqsəd satiradır, ya nəsihətdir?

(Kənarə)

Onu əksik bilir qara qəpikdən.

Sofiya

O nə qəribədir, biləsiniz bir:
Güzəştçil, mülayim, təvazökardır.
Nə bir narahatlıq vardır üzündə,
Nə də ki, qəlbində bir ləkə vardır;
Tikan hiss edilmir həm də sözündə.
Onu sevməyimə səbəb budur, bu.

Çatski

(kənarə)

Şiltaqlıq eləyir, sevməyir onu.

(*Barkdan*)

Mən onun şəklini tamamlamaqda,
Köməyə gələrəm bir özgə vaxtda.
Skalozub necə? Tamaşa odur.
Qoşunun dalında dağ kimi durur,
Düz qədd-qaməti, gur səs ilə o
Qəhrəmandır, buna söz ola bilmez.

Sofiya

Mənim romanımın qəhrəmanı yox.

Çatski

Eləmi? Baş açmaz, ah, sizdən heç kəs.

İKİNCİ GƏLİŞ

Çatski, Sofiya, Liza.

Liza

(*pıçıltı ilə*)

Xanım, yanınıza Molçalın gəlir.

Sofiya

Əfv edin, mən gərək tez gedəm.

Çatski

Hara?

Sofiya

Parixmaxerə.

Çatski

Sonra gedərsiniz, tələsmək nədir?

Sofiya

Maşalar soyuyar.

Çatski

Soyusun.

Sofiya

Olmaz.

Axşam qonağımız olacaq bir az.

Çatski

Gedin, öz şübhəmlə qalım mən yenə.
Yalnız, izin verin, gizli də olsa,
Girim bir anlığa otağımıza.
Onun havası da, divarları da –
Hər şeyi, hər şeyi əzizdir mənə.
O dönmez günlərin xatirəsilə
İsinər, canlanır, dincələr ürək!
İki-üç dəqiqə bəs eylər, düzü,
Sonra bu ingilis klubu üzvü
Molçalində olan kəskin əqildən,
Skalozubdakı incə könüldən
Söhbətlə günləri çatdırar sona.

(*Sofiya çiyinlərini tərpadərək, öz otağına girib, qapını bağlayır,
onun dalınca da Liza gedir.*)

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Çatski, sonra Molçalın.

Çatski

Ah, Sofya Pavlovna! Doğrudanmı sən
Molçalını sevdin? Yox, haqsızam mən
Ondan ərmi olmaz? Nə olub ona?
Bir az ağı çatmır, o nəyə gerek?
Onsuz da mümkündür uşaq töretmək,
O sözə baxandır, təvazökardır.
Üzündə həyadan qızartı vardır.

(Molçalın daxil olur.)

Dırnağı ucunda, odur, bax, gəlir,
Dildən də yoxsuldur, hansı sehrə
Sofyanın qəlbini almışdır ələ?

(Molçalına müraciətlə)

Aleksey Stepaniç, sizinlə yalnız.
Beş kəlmə danışa bilməmişik biz,
Necədir gününüz-güzəranınız?
Qəmsiz-qüssəsizmi ömr edirsiniz?

Molçalın

Əvvəlki tək.

Çatski

Əvvəl necəydi?

Molçalın

Bu cür, bu gün dünənki tək.

Çatski

Kartdan qələmə?
Qələmdən yenə də karta, eləmi?
Növbəylə: mədd üçün, sonra cəzr üçün?

Molçalın

Adımın Arxivə* düşdüyü gündən
Öz səyim, öz gücüm sayəsində mən
Üç mükafat aldım.

Çatski

Yoxsa, kələklə
Bu hörmət, bu izzət keçmişdir ələ?

Molçalın

Xeyr, bir hünərlə tanınır hər kəs.

Çatski

Sizinki?

Molçalın

İkidir: biri səliqə,
O biri mülayim olmaqdır.

Çatski

Pəh-pəh!
İki gözəl sifət! Bizdəki bütün
Başqa sifətləri eyləyir əvəz.

Molçalın

Rütbə vermədilər sizə? Nə üçün?
Əliniz gətirmir qulluqda yoxsa?

Çatski

Rütbə verən ki var, əslinə baxsan,
Aldadıla bilər.

* Xarici İşlər Kollegiyasının Moskva arxivi

Molçalin

Təəccüb etdik.

Çatski

Niyə?

Molçalin

Xəbər tutub əhvalınızdan,
Təəssüf etdik.

Çatski

Nahaq, lap nahaq!

Molçalin

Tatyana Yuryevna Petroqraddan
Qayıdan zaman,
Sizin nazirlərlə əlaqənizdən
Danışdı bize.
Aranız dəyibdir sonra, nədənsə.

Çatski

Ona nə?

Molçalin

Tatyana Yuryevnayamı?

Çatski

Axı, heç onunla deyiləm tanış.

Molçalin

Necə? Nə? Tatyana Yuryevnaylamı?!

Çatski

Heç vaxt görməmişəm, ancaq dost-tanış
Deyir, çox səfehdir.

Molçalin

Yəni odur, bu?

Tatyana Yuryevna!!! Onun, doğrusu,
Hər yerdə adı var; bir də ki, bütün
Türbə sahibləri yaxındır ona;
Bir gedin yanına.

Çatski

Niyə? Nə üçün?

Molçalin

Biz onun yanında heç gözlənmədən
Tez-tez hamilərə rast gəlirik.

Çatski

Mən

Qadın, qız yanına gedirəm, ancaq,
Bu məqsəd üçün yox.

Molçalin

O çox xeyirxah,
Xoşsifət, güləruz və çox sadədir.
Mövlud günlərində, pəhriz qabağı
Tez-tez ballar verir, qonaqlıq verir.
Yayda toy evinə dönür yaylağı.
Yaxşı olardı ki, Moskvada siz
Bizim yanımızda girib qulluğa
Hey mükafat alıb, kef çəkəydiniz.

Çatski

İş vaxtında kefdən qaçırım, amma
Lağ-lağlıq vaxtı lağ-lağlığa
Qurşanıram mən:
Bu iki peşəni birləşdirməyə
Həvəskar olanlar azmıdır, meyer?
Mən ola bilərəm belələrindən.

Molçalin

Mən burda görmürəm heç bir cinayət,
Foma Fomiç sizə tanışdır, əlbət.

Çatski

Nə olsun?

Molçalin

Üç nazir yanında ancaq,
Foma Fomiç olub şöbə rəisi.
Bura dəyişiblər...

Çatski

Boşdur kəlləsi,
Kütün birisidir, axmaqdır, axmaq.

Molçalin

Heç olan işdirmi, mümkündürmü bu?
Bir örnəkdir onun yazı üslubu:
Oxumuşunuzmu?

Çatski

Yox, belə-belə
Axmaq yazıları oxumuram mən,
Örnək olanına yoxam xüsusən.

Molçalin

Mən isə onları məmnuniyyətlə
Oxumaq feyzinə yetişdim, ancaq,
Öz əlimdən gəlmir yazıb-yaratmaq.

Çatski

Bunu üzünüzdən oxuyuram.

Molçalin

Mən
Fikrimi söyləyə bilmirəm.

Çatski

Nədən?
Gizli tutursunuz fikrinizi siz?

Molçalin

Şəxsi mühakimə sahibi olmaq
Yaşına çatmayıb axı ömrümüz.

Çatski

Yox, yox, o qədər də deyilik uşaq!
Özgənin rəyinə baş əyək niyə?

Molçalin

Tabe olmalıyıq axı özgəyə,

Çatski

Bu nəyçün?

Molçalın

Kiçikdir rütbəmiz.

Çatski

(demək olar ki, ucadan)

Bu hiss.

Bu qəlblə sevilmiş!.. Yox o dəcəl qız
Mənə yalan satmaq istəyib yalnız.

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Axşamdır. Bütün qapılar açıqdır, yalnız Sofiyanın yataq otağının
qapısı bağlıdır. Arxa tərəfdə işıqlı otaqlar görünür.
Nökər və qaravaşlar o yan-bu yana qaçırlar.

Baş nöker

Ey Filka, ey Fomka, cəld tərpenin bir,
Kart üçün mel, şotka, stol görəkdir!

(Sofiyanın qapısını döyür.)

Xanıma xəbər ver, ey Lizaveta,
Ərilə Natalya Dmitriyevna
Gəldi, yaxınlaşır bir karet daha.

(Hamı dağılır, yalnız Çatski qalır.)

BƏŞİNCİ GƏLİŞ

Çatski və Natalya Dmitriyevna.

Natalya Dmitriyevna

Yanlışımı görürəm! Yox, bu odur... ah!
Çatski, sizsiniz?

— 88 —

Çatski

Görürəm, mənə
Şübhəylə süzdünüz başdan-ayağa;
Çoxmu dəyişmişəm üç ildə yəni?

Natalya Dmitriyevna

Uzaqda bilirdim mən sizi çox-çox.
Buraya çoxdanmı gəlmişsiniz?

Çatski

Yox,
Elə bu gün gəldim.

Natalya Dmitriyevna

Uzun müddətə?

Çatski

İşin gedişinə baxar; siz isə
Bir anda saldınız mənə heyretə.
Əvvəlkindən qəşəng, cavan və təzə
Həm də ətli-canlı dəyirsiz gözə:
Gənclik qızartısı, şuxluq, oynaqlıq
Hər bir cizginizdən görünür açıq.

Natalya Dmitriyevna

Mən artıq ərdeyəm.

Çatski

Siz bunu görək
Çoxdan deyəydiniz.

— 89 —

Natalya Dmitriyevna

Ərim çox qəşəng,
Çox gözəl bir ərdir, gəlsin, sizi mən
Tanış eylərəm, nə deyirsiniz?

Çatski

Çox rica edirəm.

Natalya Dmitriyevna

Və əvvəlcədən
Deyim, xoş gələcək o sizə, şəxsiz,
Baxın, qiymət verin.

Çatski

İnanıram, o,
Sizin ərinizdir.

Natalya Dmitriyevna

Yox, bunun üçün yox.
O özü ağıllı, mərifətlidir.
Mənim Platonum çox qiymətlidir.
İstefaya çıxmış bir zabitdir o,
Onun keçmişini yaxşı bilənlər
Təsdiq edib deyir, əgər Platon.
Qulluqdan getməmiş olsaydı, indi
Mərdliyi, cüreti sayəsində o,
Yəqin Moskvaya komendant idi.

ALTINCI GƏLİŞ

Çatski, Natalya Dmitriyevna, Platon Mixayloviç.

Natalya Dmitriyevna

Budur ha. Platon Mixayloçum.

Çatski

Pah!
Xoş gördük, köhnə dost, təsadüfə bax!

Platon Mixayloviç

Xoş gördük, qardaşım!

Çatski

Əzizim, gerek
Sənə tərifnamə təqdim eləyək,
Səndən razıdırlar.

Platon Mixayloviç

Özün görürsən,
İndi moskvalı və evliyem mən.

Çatski

Lageri, dostları, demək, unuttun,
Tənbəl yaşamağın yolunu tutdun?

Platon Mixayloviç

Yox, məşğələm vardır: fleytada mən
Hey duet çahram. A-molni*...

* A-molni – musiqi istilahı

Çatski

O vaxt çaldığını? Kişidə zövqün
Sabit qalması da heç yaman deyil.

Platon Mixayloviç

Evlənəndən sonra darıxdığından
Fit çaldığın günlər mənə anarsan.

Çatski

Necə? Darıxmaqımı dedin, yoxsa sən,
Artıq darıxmaqla gün keçirirsən?

Natalya Dmitriyevna

Platon Mixaylıç əldən verdiyi
Təlim, rəsmi-keçid və maneje tək
Şeylərə maldır, səhərlər bəzən.
Darıxır.

Çatski

Əziz dost, kimdir, desənə,
Səni veylliyə vadar eyləyən?
Polka get, eskadron verərlər sənə,
Obərsən, ya ştab?*

Natalya Dmitriyevna

Platonçıqaz
Bədəncə zəifdir, nasazdır.

Çatski

Nasaz?
Çoxdanmı?

* Ober, ştab – ober-ofitser və ştab-ofitser sözlərinin danışıqda ixtisarı

Natalya Dmitriyevna

Yeli var, başağrısı var.

Çatski

Çox hərəkət eyle, at min və yaylar
Kəndə get, isti bir mahala yollan,
Kənd bir cənnət olur yay giren zaman.

Natalya Dmitriyevna

Platon Mixaylıç şəhəri sevir,
Ancaq Moskvanı sevir; şəhərdən
Qaçıb, kənd-kəsəkdə ömr etmək nedir!

Çatski

Şəhəri, Moskvanı... çox qəribəsən!
Keçmiş yadındadır?

Platon Mixayloviç

Qardaşım, artıq
Vəziyyət başqadır.

Natalya Dmitriyevna

Əzizim, çəkil,
Otaq soyuq, sən də yaylamışsan ki,
Büsbütün açıqdır yaxan, üst-başım...

Platon Mixayloviç

Gördüyün deyiləm indi, qardaşım...

Natalya Dmitriyevna

Mənim mehribanım, barı bir kərə
Sözə bax, yaxanı düymələ.

Platon Mixayloviç

(soyuqqanlıqla)

Yaxşı!

Natalya Dmitriyevna

Qapı ağzından da çökil kənara.
Soyuq düz arxandan vurur.

Platon Mixayloviç

Bircə bax,
Gördüyün deyiləm, ah qardaşım, ah!

Natalya Dmitriyevna

Mənim mələkciyəzəm, gəl Allaha bax,
Qapıdan tez çökil!

Platon Mixayloviç

(gözlərini göyə dikir)

Ah, anacan, ah!

Çatski

Lənətə gələsən, bu az vaxtda sən
Tamam dəyişibsən! Biz keçən ildən
Tanış deyilikmi? Polkdaydıq onda.
Sən at belindəydin sübh açılında
Əssə də payızın yeli hayandan,
Qorxmurdun.

Platon Mixayloviç

(ah çəkərək)

Eh, qardaş, hanı o zaman!
Hanı o şanlı gün?

94

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər, knyaz Tuqouxovski və knyaginya öz altı qızı ilə.

Natalya Dmitriyevna

(nazik səslə)

Aman, ya rəbbi!
Knyaginya, knyaz Pyotr İliç!
Oh, knyajna Zizi! Knyajna Mimi!

(Marçılı səsləri. Sonra əyləşərək bir-birlərini
başdan-ayağa süzürlər.)

1-ci knyajna

Nə gözəl fasondur?

2-ci knyajna

Çin-çin tikilmiş.

1-ci knyajna

Ətrafı bəzəklə işlənilib.

Natalya Dmitriyevna

Kaş siz
Atlas türülümünü bir görəydiniz!

3-cü knyajna

Əmoğlumun mənə töhfə verdiyi
Eşarp* tək zərifdir yəqin ipəyi.

* Eşarp – şərf (frans.)

95

4-cü knyajna
Ah, barejdir* ki!
5-ci knyajna
Qiyamətdir ki!
6-cı knyajna
Ah, lap qeşəngdir ki!
Knyaginya
S-ss! O küncdəki
Kim ola? Bizə baş əydi girərkən?
Natalya Dmitriyevna
Omu! Çatskidir, qürbətdən gəlib.
Knyaginya
İs-te-fa-ya çıxıb?
Natalya Dmitriyevna
Bəli, səfərdən
Yeni dönüb.
Knyaginya
Həm də su-bay-dır?
Natalya Dmitriyevna
Bəli,
Evlənməyib

* Bareje -- qədim ipək parça (frans.)

Knyaginya
Knyaz, yaxın gəl, yaxın!
Knyaz
(eşitmə borusunu ona tərəf çevirir.)
O-hm!
Knyaginya
Get, Natalya Dmitriyevnanın
Tanışını bizə dəvət et, tələs,
Bu cümə axşamı buyurub gəlsin.
Knyaz
H-mm!

(Çatskiyə tərəf yollanıb, onun ətrafında vurnuxur və öskürür.)

Knyaginya
Ay uşaqlar ha! Onlarınkı rəqs,
Ancaq ata görək gedib əyilsin.
Rəqs edin də yaman seyrəklənibdir!..
O kamer-yunkerdir?*

Natalya Dmitriyevna
Yox.
Knyaginya
Varlıdır?

* Saray memuru

Natalya Dmitriyevna

Xeyr.

Knyaginya

Knyaz, knyaz, geri! Geri qayıt tez!

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər və qrafinya Xryumnilər – nənə və nəvə

Nəvə qrafinya

Ah! Gramd' maman, nə tez gəldik biz!
Ən tez gələn bizik.

Knyaginya

Tez gələnə bax!
Bizi adam saymır, lağ eləyir, lağ.
Bu qarımlıqlarda bir kin olur ki...
Allah göstərməsin...

Nəvə qrafinya

(Qayıdaraq, ikigözlü lornetini Çatskiyə tərəf tutub baxır.)

Msyö Çatski!
Moskvadasınız? Söyləyin görək,
Əvvəlki təkidir vəziyyətiniz?

Çatski

Nə üçün dəyişsin?

98

Nəvə qrafinya

Subay gedərək,
Subaymı gəldiniz?

Çatski

İzah ediniz,
Kimlə evlənəydim?

Nəvə qrafinya

Yad eldə?
Kimlə?

Halbuki, orada bizimkilərdən
Rastgələ evlənib gündə yüz nəfər,
Moda çarşısına hey ayaq döyən
Xanımlarla bizi qohum edirlər.

Çatski

Ah, bədbəxt qərblilər! Siz orjinala
Surətdən üstün yer verdiyinizçün
Təqlidçiniz olan birindən bu gün
Danlaq eşitməyiniz heç deyil rəva.*

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Əvvəlkilər və bir çox başqa qonaqlar. Zaqoretski də onların arasındadır.
Kişilər gəlir-gedir. Ayaqlarını tappıldadır, otaqdan-otağa keçir və s.
hərəkətlər göstərirlər. Sofiya öz otağından çıxır, hamı ona tərəf gedir.

Nəvə qrafinya

Eh! bon soir! Vois voila! Jamais tron diligente,
Vous nous donnez toujours le plaisir de lattente**

* Çatski burada Qərb ölkələrinin modabaz xanımlarını orjinal, onları təqlid edən moskvalı xanımları isə onların surəti adlandırır.

** A! Axşamınız xeyir! Axır ki, gəlib çıxdınız. Siz heç zaman tələsmirsiniz və həmişə gözləmək feyzi ilə şərəfləndirirsiniz (*frans.*).

99

Zaqoretski

(Sofiyaya)

Sabahki konsertə biletiniz var?

Sofiya

Xeyr.

Zaqoretski

İzin verin təqdim eləyim.
Sizə bilet almaq istəsə hər kim,
Zəhməti puç olar, əli boş qalar;
O yer qalıbmı ki, bilet üçün mən
Baş vurmamış olam; kontora getdim –
Gördüm satılıbdır; dan sökülərkən,
Direktoru deyib, düz ora getdim,
O mənim dostumdur, ancaq nə fayda,
Dedi ki, axşamdan qurtarıb tamam,
Hamıya baş çəkdim, axır-axırda
Güclə birisindən aldım; o adam
Qocadır və məşhur xanənişindir,
Qoy evdə otursun.

Sofiya

Bilet üçün bir,
Səyiniz üçünsə iki təşəkkür.

(Yenə bəzi adamlar gəlirlər, Zaqoretski kişilərə yanaşır.)

Zaqoretski

Platon Mixaylıç...

Platon Mixayloviç

Yalanlarınla
Sən get arvadların başını tovla.

Mən sənin haqqında hər bir yalandan
Pis olan bir doğru deyərəm, inan

(Üzünü Çatskiyə tutaraq)

Qardaş, necə olur bozi adamlar
Bunu nəzakətli adlandırırlar?
O lağbaz, kələkbaz, qumarbaz və bic
Bir kübardır, adı – Anton Antoniç
Zaqoretskidir. Onun yanında
Ehtiyatlı dolan, çuğulçudur ha,
Kartda da satandır, oynama heç vaxt.

Zaqoretski

Orjinal, deyingən, kinsizdir ancaq.

Çatski

Təhqirdən incimək gülüncdür sizcə;
Heysiyyətdən başqa çoxdur əyləncə,
Burda söyər, orda sağ ol deyortər.

Platon Mixayloviç

Yox, onu hər yerdə ancaq söyürlər,
Və hər yerdə qəbul eləyir hamı.
Zaqoretski adamlara qarışır.

ONUNCU GƏLİŞ

Əvvəlkilər və Xlyostova.

Xlyostova

Eh, qızım, altmış beş yaşlı adamın
Bu yolu gəlməsi deyildir asan.

Mən yola çıxdığım düz bir saatdır.
Yamanca yorulub düşdüm tavandan.
Gecə – gecə deyil, lap ərəstədir.
Darıxmamaq üçün ərəb qızıyla
Öz əl tulamı da götürdüm yola;
Əziz dostcuğuzum, şam yeməyindən,
Sonra onlara da pay verdirərsən.
Knyaginya, salam!

(Əyləşir)

Qızım birçə sən
Ərəb qulluqçumu özün görəsən:
Saçı tırım-tırım, kürəyi donqar.
Pişik hərəkətli, hirsli, acıqlı,
Çox qara, çox qorxunc? Bax, pərvərdigar
Belə bir tayfa da yaradıb axı!
Lap cindir, o indi qulluqçu qızlar
Olan otaqdadır, çağıraq?

Sofiya

Sonra.

Xlyostova

Deyirlər, hardasa... türk şəhəri var,
Vəhşi heyvan kimi bunları orda
Xalqa göstəririlər. Mənim əzizim,
Bilirsənmi, onu kim getirib, kim? –
Anton Antonoviç Zaqoretski.

(Zaqoretski tez qabağa gəlir)

O bir fırlıdaqçı, bir oğrudur ki...

(Zaqoretski yox olur.)

Adam qapı açmaq istəmir ona.
Ancaq, yaranmaqda məhərətlidir.

Həm mənə, həm bacım Praskovyaya
İki ərəb qızı gətirib; deyir,
Yarmarkadan aldım, yəqin qumarda,
Biclik ilə udub: mənə, hər halda,
Pay verib, sağ olsun.

Çatski

(qah-qahə çəkərək, Platon Mixayloviçə deyir)

Belə tərifdən
Sonra sağ ol görüm; Zaqoretski
Özü də dözməyib qaçdı.

Xlyostova

O gülən
Kimdir? Kimlərdəndir?

Sofiya

Omu? Çatski.

Xlyostova

Hə! Bəs nəyə gülür? Gülməli nə var?
Qocalara gülən günaha batar.
Yaxşı yadımdadır, uşaq ikən siz
İkiniz bir yerdə rəqs edərdiniz,
Onun qulağını burardım hərdən,
Görünür, bir qədər az burmuşam mən.

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər və Famusov

Famusov

(səsi gəldikcə bağıraraq)

Knyaz Pyotr İliç burdaymış çoxdan,
Onu gözləyirik biz də bayaqdan.
Şəkil otağımı çox dolandım mən.
Skalozub hanı? O görünmür heç,
Yoxdur, yəqin yoxdur. Sergey Sergeic
Burda olsa idi, qaçmazdı gözdən.

Xlyostova

Bax, şeypur səsindən gur çıxır səsi.

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər və Skalozub, bir qədər sonra Molçalın.

Famusov

Ah, Sergey Sergeic, gecikmişsiniz.
Bilsəniz, nə qədər gözlədik sizi.

(Onu Xlyostovanın yanına gətirir.)

Bizim gəlnimizdir, haqqınızda biz
Çox söhbət etmişik.

Xlyostova

(oturduğu halda)

Qabaqlarda siz
Burdamı... Polkdamı... Hansıdır o polk?
Qrenadyordur, nədir... Ondamı qulluq
Edirdiniz?

— 104 —

Skalozub

(yoğun səslə)

Yəqin,

Əlahəzrətin

Novaya Zemlya Muşketyor polku
Demək istədiniz.

Xlyostova

Mən polku-molku
Ayırmaqda usta deyiləm.

Skalozub

Lakin
Formalarda fərq var: mundirlərində
Qaytan, nişan, paqon – aləmdir, aləm.

Famusov

Gedək, atam, gedək, bizdə əntiqə
Vist var, orda sizi güldürəcəyəm.
Knyaz, arxamızca! Rica edirəm!
(Onu və knyazı özü ilə aparır)

Xlyostova

(Sofiyaya)

Şükür! Xata-bala sovuşdu menden!
Axı, atanın da ağı azdır, az.
Boyu düz üç sajin bir uzundraz
Xoşuna gəlir, meylin var, ya yox.
Soruşmur, gətirib tanış eləyir.

Molçalın

(Ona kart verərək)

Sizin partiyanı düzəltdim, mən – bir,
Foma Fomic – iki, bir də – msyö Kok.

— 105 —

Xlyostova

Sağ ol, dostum, sağ ol!

(*Ayağa qalxır.*)

Molçalın

Sizin nə qeşəng
Əl tulanız varmış; tükü ipək tək,
Özü də üskükdən hey deyil iri,
Onu oxşayıram bayaqdan bəri.

Xlyostova

Sağ ol, oğlum! Sağ ol, mənim əzizim!

(*O və onun arxasınca Molçalın və sairləri gəlirlər.*)

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Çatski və Sofiya, bir neçə kənar adam da var.

Onlar tədricən dağılırlar.

Çatski

Nəhayət dağıtdı buludu, sisi.

Sofiya

Uzatmasaq, olmaz?

Çatski

Söyləyin, sizi
Qorxudan nədir ki? Hirsli qonağı
Yumşalda bildiyi üçün mən onu
Tərif edəcəkdim.

Sofiya

Ancaq, sonunu
Korlayacaqdınız, bilərəm axı.

Çatski

Fikrimi deyimmi? Qarı tayfası
Yaman hirsli olur, onlarla birgə
Mahir bir yaltağın burda olması
İldırım tutantək vacibdir, bir də.
Kim bütün işləri belə xatasız
Həll edə bilərdi? Molçalın! Yalnız!
Orda öz vaxtında it tumarlayır,
Burda öz vaxtında kart hazırlayır.
Yaşayır onda da Zaqoretski!

Sayırkən ondakı
xasiyyətləri
Bayaq unutdunuz bu sifətləri.

(*Gedir.*)

ON DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Sofiya, sonra C.N.

Sofiya

Ah, bu adam mənim qanımı hər vaxt
Yamanca qaraldır! Özgəni sancmaq,
Alçalmaq xoşuna gəlir, çox xəbis,
Paxıl və lovğadır.

C.N.

(*yaxınlaşaraq*)

Fikirlisiniz?

Sofiya

Çatski haqqında düşünürəm mən.

C.N.

Səfordən qayıdıb bura gələndən
Necədir? O haqda fikriniz nədir?

Sofiya

Ağlım itirib.

C.N.

Neco? Dəlidir?

Sofiya

(bir qədər susub)

Tamam yox.

C.N.

Hər halda əlaməti var?

Sofiya

(diqqətlə ona baxır)

Mənə belə gəlir.

C.N.

Belə cavankən!
Bu olan işdirmi!

Sofiya

Nə etmək olar?

(Kənara.)

İnanmaq üzrədir! Ah, Çatski, sən
Hamımı təlxək tək bəzəyirsən hey,
Bu gülünc paltarı indi özün gey!

(Gedir.)

ON BEŞİNCİ GƏLİŞ

C.N. sonra C.D.

C.N.

Dəli olub!.. Ona belə gəlir! Yox!
Boş deyil! Hər halda bir şey bilir o!
Xəbərin var?

C.D.

Nədən?

C.N.

Çatskidən?

C.D.

Yox!
Söylə!

C.N.

Dəli olub!

C.D.

Boş sözdür.

C.N.

Mən yox,
Hamı deyir.

C.D.

Sən də yaymağa cəldsən!

C.N.

Qoy gedim öyrənim, bilən tapılar.
(Gedir.)

ON ALTINCI GƏLİŞ

C.D. sonra Zaqoretski

C.D.

Di gəl, bu naqqala inan, görüm, sən!
Bir söz eşitdimi, eləyir təkrar.
Çatski haqqında sən nə bilirsən?

Zaqoretski

Necə?

C.D.

Dəli olub!

Zaqoretski

Eşitmişəm, hə,
Bilirəm, yadıma düşür, deyəsən,
Bilirəm, baş verib belə hadisə,
Onun dəliliyə tutulduğunu
Bic əmisi yayıb, tez əl-qolunu
Zəncirləyib, sarı evə* salıblar.

C.D.

Canım, o indicə burdaydı.

Zaqoretski

Nolar?
Zəncirini yeni açıblar yəqin.

C.D.

Qəzet qələt eylər yanında senin.
Mən gedim, hamıdan öyrənim bir-bir.
Ancaq, açmaq olmaz, bu bir sirdir.

ON YEDDİNCİ GƏLİŞ

Zaqoretski, sonra nəvə qrafinya.

Zaqoretski

Çatski kim ola? Məşhur nəsilədən.
Bir vaxt bir Çatski tanıyırdım mən.
Siz onun haqqında nə bilərsiniz?

* SARı EV – dəlixana deməkdir. Divarları sarı rəngdə olduğundan sarı ev adlandırıldı.

Nəvə qrafinya

Kimin?

Zaqoretski

Çatskinin; o burdaymış.

Nəvə qrafinya

Hə!

Yaxşı tanıyıram, danışdıq da biz.

Zaqoretski

Eləysə, təbriklər! O dəlidir!

Nəvə qrafinya

Nə?

Zaqoretski

Beli, dəli olub.

Nəvə qrafinya

İnanın ki, mən

Sezmişdim, mərc gəlləm, birdir fikrimiz.

ON SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər və nəvə qrafinya

Nəvə qrafinya

Bu lap möcüzədir! Ah! grand'maman,

Nələr olduğunu heç bilirsiniz?

Bax, bu qiyamətdir! Bax bu qəşəngdir!

Nənə qrafinya

Əzizim, qulağım tutulub, bərk de...

Nəvə qrafinya

Vaxtım yoxdur:

(Zaqoretskini göstərir)

Vous dira toute l'histoire...*

Gedim bir öyrənim.

(Gedir.)

ON DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Zaqoretski və nəvə qrafinya

Nənə qrafinya

Nədir? Yanğın var?

Zaqoretski

Çatski bu hay-küyə səbəb olubdur.

Nənə qrafinya

Necə? Çatskini həbsə alıblar?

Zaqoretski

Yox, alını əzilib, ağı qarışıb.

Nənə qrafinya

Nə? Farmazon** olub? Musurmanlaşıb?

* O sizə bütün əhvalatı danışar (frans.)

** Farmazonlar – XVIII əsrdə bütün Avropa ölkələrinə yayılmış bir gizli təşkilatın üzvləri idilər. Rusiyada da bu təşkilatın şöbələri geniş yayılmışdı. Dekabristlərdən bir çoxu bu təşkilatın üzvləri idi.

Zaqoretski

Bunu başa salmaq çətin işdir.

(Gedir.)

Nənə qrafinya

Ah!

Anton Antonoviç! O da qaçır, bax.
Hamı qorxudadır.

İYİRMİNCİ GƏLİŞ

Nənə qrafinya və knyaz Tuqouxovski

Nənə qrafinya

Knyaz, knyaz, ah
Bir bu knyazdakı arsızlığa bax,
Nəfəs ala bilmir, qaçır ballara!
Knyaz, eşitdinmi?

Knyaz

H-mm?

Nənə qrafinya

Eşitdi ha!
Bəlkə, görübsünüz, bir azca əvvəl
Bura polismeyster gəlmişdimi?

Knyaz

Hu-mm?

— 114 —

Nənə qrafinya

Çatskini həbsə kim apardı?

Knyaz

Hi-mm?

Nənə qrafinya

Bir çanta, bir qılınc verib, əlbəəl
Soldat yollamalı, zarafat deyil,
O dindən-adətdən əl çəkibdir.

Knyaz

Hi-mm?

Nənə qrafinya

Hə? Musurman olub! Məlun volterçi!
Hay? Nədir? Karsınız? Karlıq, doğrusu,
Pis dərdidir, taxsanız buynuzunuzu!

İYİRMİ BİRİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər, Xlyostova, Sofiya, Məlçalin, Platon Mixayloviç,
Natalya Dmitriyevna, nəvə qrafinya, knyaginya öz
qızlarıyla, Zaqoretski, Skalozub, sonra Famusov və bir çox başqaları.

Xlyostova

Dəli olub! Rica edirəm, lütfən
Özü də belə tez və gözlənmədən!
Sofya, eşitmişsən?

— 115 —

Platon Mixayloviç

Kim yaydı öncə?

Natalya Dmitriyevna

Ah, əzizim, hamı.

Platon Mixayloviç

Hamı deyirsə,
İnanmaq lazımdır, mənə gəlincə,
Şübhəm var.

Famusov

(*daxil olaraq*)

Nə şübhə? Söyləyin, sizə
Şübhəli görünən nədir? Çatskinin
Dəli olmağımı? Bunu lap ilkin
Mən hiss etdim. Onun sərbəst gəzməyi
Çoxdan təəccübə salmışdı məni.
Hökumətdən söz aç, gör nələr deyir.
Çarın özünə də əysən qəddini,
Alçaq adlandırır o dərhal səni.

Xlyostova

Hər şeyə lağ edib gülür, bayaq mən
Bilmirəm nə dedim, o güldü bərkdən.

Molçalın

Mənə Moskvada Arxivdə xidmət
Etməyi məsləhət bilmədi.

Nəvə qrafinya

Məni
Modabaz ad ilə şərəfləndirdi!

116

Natalya Dmitriyevna

Əriməsə dedi, yığış, kəndə get.

Zaqoretski

Canım, o dəlidir hər bir cəhətdən.

Nəvə qrafinya

Bunu gözlərindən hiss etmişdim mən.

Famusov

Anası Annaya çəkibdir; o da
Aqlını itirdi düz səkkiz kərə.

Xlyostova

Gör, nələr baş verir bu gen dünyada!
Cavankən aqlını verdi yellərə.
Görünür, yaşına yaraşmayacaq
Bir ölçüdə içib.

Knyaginya

Düzdür...

Nəvə qrafinya

Şübhəsiz.

Xlyostova

Deyirlər hələ,
Şampanı fincanla içir bəzi vaxt.

Nəvə qrafinya

Fincan yox, şüşəylə, lap yekəsilə.

117

Zaqoretski

(hararətlə)

Yox, canım boçkayla içirdi.

Famusov

Hə, də!

Çox içmək yol açır min fəlakətə.
Elm – bir taundur, əlacı çətin;
Dəli fikirlərin, hərəkətlərin
İndi daha artıq çoxalmasına
Səbəb alimlikdir.

Xlyostova

Bircə baxsana,
Yalnız bu liseylər, o pansionlar
Lankaster deyilən o yeni tədris
Azdırar adamın aqlını şəksiz.

Knyagina

Yox, yox, Peterburqda bir institut var,
Gərək Pe-daço-ji adlanır; orda
Professorlar hamsı dinsizlik, bir də
Təfriqə fikrini yayır durmadan.
Onların yanında qohumlarımdan
Birisini oxuyub geriye döndü!
Əptəkdə eczaçı işləyir indi.
Qadınlardan qaçır, hətta məndən də
Hırlənir, rütbədən söhbət düşəndə.
Nəbatatşünasdır, kimyaçısıdır o,
Bacoğlumdur, adı knyaz Fyodor.

Skalozub

Qoy deyim, sevinin, söz yayılıb ki,
Belə bir layihə var ki, hər yerdə –

Başqa məktəblərdə və liseylərdə
Bizim dərs keçilsin, yəni, bir-iki,
Kitablar saxlansın qara gün üçün.

Famusov

Yox, Sergey Sergeič, narazıyam mən,
Qazımaq lazımsa şərri kökündən.
Gərək yandırılınsın kitablar bütün.

Zaqoretski

Kitab var, kitab var, sensor mən olsam
Təmsilin kökünü kəsərdim, tamam.
Qatilim təmsildir; o, nə deməkdir? –
Qartala, aslana lağ eləməkdir.
Halbuki, onlar
Heyvan olsalar da, padışahdırlar.

Xlyostova

Aqlını kitabımı pozub, içkimi,
Təfavütü yoxdur, ancaq, ağalar,
Heyif Çatskiyə; xaçpərəst dini
Göstərir ki, ona acımaq olar.
Kəskin düşüncəli bir insandı o,
Təkcə rəiyyəti üç yüz idi.

Famusov

Yox.
Dörd yüz.

Xlyostova

Ağa, üç yüz.

Famusov

Dörd yüz.

Xlyostova

Yox, üç yüz.

Famusov

Təqvimimdə...

Xlyostova

Təqvim deyildir dürüst.

Famusov

Dörd yüz! Ah, höccəti eləyib peşə.

Xlyostova

Yox, üç yüz! Yəni mən başqalarının
Malından-mülkündən xəbərsizmişəm!

Famusov

Dörd yüz, çox təvəqqə edirəm, qanın.

Xlyostova

Xeyr! Düz üç yüzdür, üç yüzdür, üç yüz.

İYİRMİ İKİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər və Çatski

Natalya Dmitriyevna

Odur, gəldi.

Nəvə qrafinya

Ş-ş!

Hamı

Ş-ş!

(Hamı dabanı üstə geri çəkilir.)

Xlyostova

Bircə baxın siz,
Gözündən dəlilik, savaşımaq yağır!

Famusov

Allah, günahkarıq, əsirgə bizi!

(Qorxa-qorxa)

Sən yol yorğunusan, get, yat, özüm,
Nəbzini ver baxım, halın xarabdır,
Xəstəsən.

Çatski

Doğrudur, taqotsizəm mən,
Sinəm dostlarımm məngənəsindən,
Yorğun ayaqlarım tappılıtlardan,
Qulağım mənasız laqçırtılardan,
Başım da min cürə cəfəngiyatdan
Milyon ozab çəkir.

(Sofiyaya yaxınlaşır.)

Burda ürək, can
Məchul bir kədərlə sıxılır tamam.
İzdiham içində itib-batmışam.
Yox, mənə Moskva məmnun etmədi.

Xlyostova

Moskva baısmış, demə, bunlara!

Famusov

Sofya, ondan uzaş!

(Sofiyaya işarə edir.)

O baxmır bura.

Sofiya

(Çatskiyə)

Sizi hirsələndirən, desəniz, nədir?

Çatski

O biri otaqda xoşa gəlməyən

Bir hadisədir:

Bordolu* bir firəng çıxıb özündən,

Başına yığdığı böyük dəstəyə

Nağıl edirdi ki, bizim ölkəyə, –

Vəhşi Rusiyaya köçdüyü zaman,

Axırmış gözünün yaşı qorxudan.

Sen demə,

Yersizmiş bunca vahimə;

Çünki o burda çox ehtiram görür,

Nə rusa bənzəyən bir adam görür,

Nə də ki, bir kəlmə rusca eşidir.

Buranı öz doğma yurdu zənn edir.

Sanır, öz dostları arasındadır.

Elə ki, qaranlıq düşür, gün batır,

Özünü zənn edir o burda bir çar;

Geyimdə, ədada burdakı qızlar

Andırır ordakı qadını, qızı...

O bundan razıdır, bizik narazı,

Odur ki, susunca bordolu qonaq,

Ucaldı hər yandan inilti, oh, ah.

İki doğma bacı – iki knyajna

Uşaqkən onlara təlim edilən

Bir dərsi salaraq tez yadlarına,

Dedilər: Fransa! Dünyada təksən!

Haraya qaçasan belələrindən!

Həqir istəyimi bildirərək mən,

Dedim: bu mənasız təqlidçiliyin –

Bu kölə ruhunun kökü kəsilsin!

Dedim ki, nə ola, Allah-Taala

Birinin qəlbinə elə od sala,

Ki, o mənliliklə, kəskin sözüylə

Bizi yad təsirdən qurtara bilə.

Qoyun, köhnəpərəst desinlər mənə,

Lakin o zaman ki, adət-ənənə,

O müqəddəs keçmiş və bu doğma dil

Aldı tamamilə başqa bir şəkil,

Etdi bizim şimal məni mükəddər;

İnsana bir vüqar təqdim eyləyən

Milli paltar da təlxəklər geyən

Quyruqlu paltarla* əvəz etdilər:

Zövqsüz tikilən bu süni paltar

Yalnız əl-ayağa cidardır, cidar.

Gülüncdür qırılmış hər çənə, şəksiz

Qısadır libasdan, saçdan hər ağıl,

Hər şeyi qəbula hazırıqsa biz,

Barı, yadelliyyə soyuq baxmağı

Öyrənə biləydik qocaman Çindən!

Haçan qurtarıq, yad təsirindən?

Barı, dil cəhətdən bu ağıllı xalq,

Eşidincə bunu dedi birisi:

“Bizim dili Qərbə necə tay tutaq?

Nə deyək *madama*, *madmazelə* biz?

Yoxsa *sudarımya* deyək?” – Bir anda

Mənə rişxənd edib gurladı məclis

* Bordo – Fransada dəniz kənarında bir şəhərdir.

* Çatski arxa hissəsi uzun, qabaq hissəsi qısa olan paltarı istehzaya qoyur.

“Sudarınya! Ha! Ha!”
Qiyamətdir a!
Sudarınya! Hu! Hu!
Dəhşətdir ki, bu!”

Görüb o tənəni, hirs məni boğdu.
İstədim onlara sərt cavab verim,
Gördüm ki, yanımda qalmayıb heç kim.
Məni hirsləndirən budur, bəli, bu!
İstərsə Moskva, istər Peterburq
Bütün Rusiyada hər yer

Belədir:

Əcnəbi, bir kəlmə söz danışdımı,
Bu söz valeh edir hər bir xanımlı.
Kim ki, Moskvada, ya Peterburqda
Boyanmış üzlərə bir irad tuta,
Kim ki, saxtaliğa kəsilə düşmən,
Və ya taleyinin dönüklüyündən
Beş-on sağlam fikir sahibi ola,
Və bu fikirləri deyə qorxmadan,
Görərsən bu an...

(Ətrafına baxır, hamı böyük bir şövq ilə rəqs edir, qocalar kart stolunun ətrafına toplanmış görünürlər.)

Üçüncü pərdənin sonu

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Famusovun evində bir dəhliz, ikinci mərtəbəyə böyük pilləkən qalxır, ona bir neçə xırda pilləkən bitişmişdir. Aşağıda, iştirak edənlərin sağında səkiyə çıxmaq üçün yol və qapıçı lojası var, sol tərəfdə Molçalinin otağıdır. Gecdir. Zəif işıq düşür. Lakeylərin bir qismi ora-bura qaçır, bir qismi üz ağalarını gözləyərək, yatır.

BİRİNCİ GƏLİŞ

Nənə qrafinya, nəvə qrafinya, onların qabağınca lakey düşür.

Lakey

Tez, tez qrafinya Xryuminaya
Karetini verin!

Nəvə qrafinya

Bu da ziyafət!
Bu da Famusovlar! Görün, siz Allah
Bir görün, kimləri ediblər dəvət!
Qəbirdən xortlayıb onlar, deyəsən!
Kimlə danışasan, rəqs eləyəsən!

Nənə qrafinya

Gedək, anam, gedək, günün birində
Qəbrə yollanaram qonaq yerindən.

(Hər ikisi gedir.)

İKİNCİ GƏLİŞ

Platon Mixayloviç və Natalya Dmitriyevna. Bir lakey onların yanında hərhlənir, o birisi qapı ağzında çığıır.

Lakey

Qoriçin kareti!

Natalya Dmitriyevna

Mənim mələyim,
Bir dənəm, Popoşum, canım, ürəyim,
Niye kədərliyən?

(Onun alınından öpür.)

Famusovlarda
Yaxşı vaxt keçirdik, düzdürmü, qada?

Platon Mixayloviç

Xeyr, Nataşacan, bu rəqlərdən
Yaman zəhləm gedir, yuxlayıram mən,
Ancaq qulluğunda qul olduğumdan,
Boyun qaçırıram ondan heç zaman,
Növbəni çəkirim gecə sübhəcən.
Sənin komandanla, istər-istəməz,
Atılıb ortaya eləyirəm rəqs.

Natalya Dmitriyevna

Bəsdir, bilinir ki, yalan deyirsən;
Pis şeydir özünü qoca tanıتماق.

(Lakeylə gedir.)

Platon Mixayloviç

(soyuqqanlılıqla)

Rəqs qonaqlığı yaxşıdır, ancaq,
Əsarət, köləlik yamandır, düzi;

Zorla evləndirən kimdir ki, bizi.
Yox, yox, hər adamın bir qisməti var...

Lakey

(səkidən)

Xanım karetdə hirsələnəkdədir.

Platon Mixayloviç

(ah çəkərək)

Gəlirəm, gəlir.

(Gedir.)

ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Çatski və onun qabağında lakey gəlir

Çatski

Səs elə, kareti yubatmasınlar.

(Lakey gedir.)

Bu gün də beləcə axıra yetdi.
Başımda dolanan şirin xəyallar,
Qəlbimdə yurd salan dadlı suallar
Bu günlə birlikdə uzağı getdi.
Mən nə axtarırdım, nə gözləyirdim?
Nəyi qəşəng oldu, ah, bu görüşün?
Mənim gəlişimə kim sevindi, kim?
Şadlıq! Qucaqlaşmaq! Boş imiş bütün
Barı, gen düzlərdə yol gedəndə sən,
Laqeyd əyləşərək öz arabanda,

Gözünü qarşıya dikdiyin anda
Rongarənglik görür, işıq görürsən.
Saatlar ötüşür, başa çatır gün,
Bir guşə tapırsan gecələməkçün,
Yenə çöl görürsən göz işlədikcə,
Qəm üstə qəm gəlir, fikr elədikcə.

(Lakey qayıdır.)

Hazırdır?

Lakey

Sürücü yoxdur hələlik.

Çatski

Get axtar, burda ki, qalan deyilik.

(Lakey yenə gedir.)

DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Çatski, Repetilov. (Repetilov səkinin üstü ilə qaçır, lap qurtaracaqda bərk yerə dəyir, tez qalxıb özünü düzəldir).

Repetilov

Tfu! Lap çaşmışam; ah, qardaş, sənə!
Qoy gözümü silim, hardan gəlirsən?
Ey könül sirdaşı! Əziz dost! Mon cher*!
Çox vaxt zarafatla mənə deyirlər,
Guya boşboğazam, mövhumatçıyam,
Hər şeyi qabaqca hiss edirəm mən;

* Mon cher – Mənim əzizim! (frans.)

Bu saat... şərh edin, bax, budur rıcam,
Guya ki, bilirdim bura gələrkən,
Toxunub qapıya mən birdən-birə,
Şaxta vurmuş kimi sərildim yerə.
Nə olar, gül mənə, yalançıdır, de,
De ki, Repetilov nə sadəlidir!
Ancaq mənim sənə çox rəğbətım var,
Şövqüm, ehtirasım, məhəbbətım var.
Canımı verərəm, ey dost, inan ki,
Səmimi dost tapsan sən mənim təkisi;
Qoy əlim üzülsün arvad-uşaqdan,
Qoy kimsəsiz qalım bütün dünyada,
Qoy burda cismimi tərk eləsin can,
Başımı bədəndən qopartsın xuda...

Çatski

Bədir, naqqallığa burdaca son ver.

Repetilov

Sən məni sevmirsən, bu təbiidir;
Başqaları ilə açıqdır aram,
Tək səni görəndə ürküb çasıram;
Cahil, yazıq, gülünc və axmağam mən.

Çatski

Əcəb alçalmadır.

Repetilov

Söy, söy məni sən.
Boş keçən ömrümü fikirləşəndə,
Doğulduğum günü söylərəm mən də.
De, saat neçədir?

Çatski

Yatmaq vaxtıdır.
Rəqs məclisinə gəlibənsən sən,
Yenə də qayıdıb gedə bilərsən.

Repetilov

Canım, rəqs nədir? – boş laqırtıdır
Axşamdan başlamış ta sabahacan
Ədəb buxovuyla buxovlanırsan,
Qurtula bilmərsən boyunduruqdan,
Bir kitab var... onu heç oxuyubsan?

Çatski

Bəs sən oxuyubsan? Şübhəm var sənə,
Repetilov – kitab?

Repetilov

Vandal* de mənə
Bu ada layiqəm, veyl adamları
Qədrdə–qiymətdə bildim yuxarı!
Qəlrimi cəlb etdi rəqs, kef, nahar,
Nə oğul, nə uşaq düşdü yadıma,
Hər gün yalan dedim öz arvadıma!
Oynadım, uduzdu! Qalan nəyim var,
Qanunla nəzarət altda aldılar,
(Rəqqasə) saxladım – üçünü birdən,
Gözümü yummadım on günlərlə mən,
İçdim xirtəyəcəm, bilmədim, heyhat,
Nə qanun! Nə insaf! Nə də etiqad!

Çatski

Ey dost, yalan danış, ağ etmə lakin;
Səbəbi başqadır ümitsizliyin.

Repetilov

Gərəkdir, sən mənə təbrik edəsən,
Başlı adamlarla dost olmuşam mən;
Gecələr yortmuram daha sol–sağa.

Çatski

Bu gecəki kimi, eləmi?

Repetilov

Yox a!
Bir gecə kov deyil,
Bircə soruş, bil,
Soruş, hardaydım?

Çatski

Onsuz da bilirəm, klubdasanmış.

Repetilov

Özü də ingilis klubundaydım.
Boynuma alım ki, gizli toplanmış
Olduqca səs–küylü bir məclisdəydim.
Tək sənə deyirəm, bilməsin heç kim.
Bəli, var belə bir cəmiyyətimiz,
Cümə axşamları toplaşırıq biz,
Gizli bir sirdir bizim ittifaq.

Çatski

Ah! Qardaş, canıma salma völvələ,
Necə? Klubdadır bu dərnek?

Repetilov

Ancaq.

131

* Vandallar (V əsr) – Romanı xarabazara çevirən qədim alman tayfaları idi.
Kobud, qanmaz adam, mədəniyyət abidələrini dağıdan mənasız işləni.

Çatski

Bu sizi öz gizli sirlərinizlə
Bayıra atmaqçün tələdir, tələ.

Repetilov

Yox, qorxusu yoxdur, çünki biz elə
Hay-haray salaraq danışırıq ki,
Dediyimiz sözü anlamır heç kim.
Bu çənədəymədə mən özüm bəzən,
Çox əsas, çox mühüm məsələlərdən –
Yeni deputatlar palatasından,
Bayrondan, məhkəmə iclasçısından
Söhbət eşidirəm; çatsa da məqam,
Sözə qarışmaram, axı axmağam.
Ah! Orda çatmayan sənən, bircə sən.
Nolar, mənə bir az sevindirəsən,
Gəl bu saat gedək, xahiş edirəm.
Gör, səni kimlərlə tanış edirəm!!!
Onlar heç də mənə bənzəməyirlər,
Gör, nə adamlardır, gör bircə, mon cher,
Onlar qaymağıdır bizim gəncliyin.

Çatski

Onlara və sənə yar olsun Allah.
Bu vaxt özgə yerdə nəyim var, nəyim?
Arzum, gedib evdə yatmaqdır, ancaq.

Repetilov

Heç bu vaxt yatarlar? Bəsdir, uzatma.
Qət et... bizimkilər qətidir amma.
Kəskin ağılıımız düjuna çatır,
Elə qışqırırıq, qulaqlar batır,
Sanki, yüz nəfərik!..

Çatski

Söylə görüm bir,
Belə qışqırığın səbəbi nədir?

Repetilov

Hay-haray salırıq, bil, qardaşım, bil.

Çatski

Ancaq hay-harayımı salırsınız siz?

Repetilov

İndi şərh etməyin məqamı deyil.
Bil ki, dövlət işi başlamışdır biz;
Hələ yetişməyib, hələ o kaldır,
Birdən başa vurmaq işi mahaldır,
Ancaq ki, başını çox ağrıtmadan,
Qoy verim dostları mən sənə nişan:
Birincisi knyaz Qriqoridir!
Naylıqda tapılmaz belə bir insan,
Gülməkdən öldürür bizi arabir!
İngilislər kimi gəzir hər zaman,
İngilis kimidir hər davranışı,
Dişini onlar tək sıxıb danışır,
Onlar tək özünə verib sığalı.
Çox qısa saxlayır saç-saqqalı.
Sən tanış deyilsən onunla? Paho!
Tanış deyilsənsə tezəcə tanış ol.
Biri Vorkulovdur, adı Yevdokim;
Dünyada oxuyan yox onun tək!
Heç qulaq asıbsan! Lap qiyamətdir,
Mon cher, oxuyanda qulaq as ona.
Bilirsən, daha çox sevdiyi nədir:
“– A, no, laş yar mi, no, no no!”

* “Ah! Tərk etmə yox, yox, yox” – italyan mahnısından bir misrədir.

İki qardaş da var bizdə, lap əla,
 Birisi Levondur, biri Borinka!
 Qəşəng uşaqlardır, onlara söz yox:
 Soruşsan, dahiniz kimdir? – deyim mən:
 Uduşyev İppoliq Markeliçdir o!!!
 Az da olmuş olsa əsərlərindən
 Bir şey oxuyubsan? qardaş, bir oxu,
 O bir şey yazmayı, sözün doğrusu.
 Belə adamları kötəkləyib bərk,
 Oturdub deyəsən, durma, yaz, görək;
 Buna baxmayaraq jurnallarda sən
 Ondan bezi şeylər tapa bilərsən,
 O hər şeydən yazır, bilir hər şeyi,
 Onu qara güncün saxlayırıq biz.
 Hələ başcımızı bir görəydiniz:
 Bütün Rusiyada tapılmaz tayı,
 Adını demirəm, sifətlərindən
 Onun kimliyini özün bilərsən:
 Məşhur yolkəsəndir, duelçidir o,
 Kamçatkaya sürgün olundu bir yol,
 Qayıtdı Aleut adalarından.
 Düzlükdən zərrəcə onda yox nişan;
 Başçılar kələkbaz
 Olmasa olmaz.
 O, düzlük haqqında danışan zaman
 Elə zənn edirsən şeytandır, şeytan:
 Üzündən od yağır, qızırır gözü,
 Həm onu ağlamaq tutur, həm bizi.
 Qərəz ki, hər biri aləmdir, aləm,
 İçlərində bir mən arif deyiləm:
 Tənbələm, onlardan geri qalırım,
 Ancaq nə zaman ki, bircə saat mən
 Əyləşib, aqlımı gücə salıram,
 Bir cinas doğuram heç gözlənmədən;
 Tez mənim fikrimi çırpışdıraraq,
 Vodevil düzəldir beş-altı qoçaq,
 Beş-altı qoçaq da musiqi yazır,

Əsər bu minvalla oldumu hazır,
 Baxıb alqışlayır bezi adamlar.
 Sən gül, nə yaxşısa – yaxşıdır ki, var.
 Mənə bir istedad verməyib Allah,
 Saf bir ürək verib, elə bununla
 Hamının qəlbində məhəbbətim var.
 Yalan danışaram, bağışlayırlar.

Lakey

(qapı ağzından)

Karetini verin Skalozubun!

Repetilov

Kimin?

BEŞİNCİ GƏLİŞ

Əvvəlkilər və Skalozub. Skalozub pilləkənlərdən düşür.

Repetilov

(onu qarşılayaraq)

Ah, istəklə Skalozubum!
 De hara? Bir dayan, dostluq eşqinə!

(Onu qucaqlayıb bərk sıxır.)

Çatski

Onların əlindən hara qaçım, ah!

(Qapıçıların otağına girir.)

Repetilov

(Skalozuba)

Coxdan eşidilmir səndən səs-soraq;
Polka getdiyini dedilər mənə.
Tanışsınız, ya yox?

(Gözlərilə Çatskini axtarır.)

Bax, əkildi tərs.

Heç eyb eyləməz

Mən güclə tapmışam səni, tez ol, tez,
Gəl bu saat gedək, rica edirəm.
Knyaz Qriqorinin yanında bu dəm
Bir yığın adam var, qırx nəfərlik biz.
Biləsən, nə qədər ağıllımız var.
Söhbət sübhə çəkir, olmursan bezar;
Əvvəl xirdəyəcən şampan verirlər,
Sonra elə şeylər təlim edirlər,
Ki, sən, mən baş açə bilmerik ondan.

Skalozub

Alimliklə məni tovlayamazsan,
Rədd ol, özgəni tap, əgər istəsən,
Sizə və o knyaz Qriqoriyə
Feldfəbeli verrəm mən Volterliyə,
O sizi üç cərgə düzərək həməni,
Qımlıdayan kimi sakitləşdirər.

Repetilov

Elə fikri-zikri qulluqdur! Mən cher,
Mən rütbə alardım, dolaşdı işim.
Belə dolaşmayıb, bəlkə də, heç kim,
Mülki vəzifədə çalışırdım mən,
Baron fon-Kolts

Nazir olmağa cəhd edirdi, ey dost,
Mən də olmaq üçün ona kürekən,
Çapırdım atımı fikirləşmədən:
Həm onun özüylə, həm zövcəsiylə
Reversi* oynardım, hər ikisinə
Nə pullar bəxş etdim, şahiddir Allah
Fontankada,** onun evi yanında
Tikdirdim sütunlu, böyük bir bina,
Axırda evləndim onun qızıyla,
Nə cəhiz, nə rütbə keçdi əlimə.
Qaynatam almandı, amma nə fayda:
Zalimin balası qohumbazlıqda
Danlanacağından qorxurmuş, demə.
Üzünü gor görsün, daha neyləyim?
Bax, onun yazmaqdan başqa heç nəyi
Bilməyən o satqın küt katibləri
Kübarlığa çatdı, qazandı ad-san.
Adres təqviminə düşdü hər biri.
Tüpürüm rütbəyə, vəzifəyə mən.
Döşdə ki, xaç oldu, qəlb əzab çəkir,
Laxmotyev Aleksey doğru deyib ki,
Həzm edə bilməyir daha mədəmiz.
Əsaslı bir dərman istəyirik biz.

(Coxdan çıxıb getmiş Skalozubun yerində Zaqoretskinin
dayandığını görüb, sözünü kəsir.)

ALTINCI GƏLİŞ

Repetilov, Zaqoretski.

Zaqoretski

Lütfən, davam edin, and içirəm ki,
Mən də liberalam, lap sizin təkisi!

* Reversi – qədim kart oyunu (frans.)

** Fontanka – Peterburqda küçə adı

Sözü üzə deyən olduğumçün mən
Çox ziyan çəkmişəm!..

Repetilov

(kədarla)

Bir söz demədən,
Onlar yox oldular: əvvəl Çatski,
Sonra Skalozub, düşdülər itkin.

Zaqoretski

Çatski haqqında nədir fikriniz?

Repetilov

O axmaq deyil,
Onunla indice toqquşmuşuq biz,
Ən ciddi bəhsimiz oldu vodevil;
Vodevil yenə də bir şeydir, amma
Yerdə qalanları zirdir-zibildir.
Onunla... he, bizim... zövqümüz birdir.

Zaqoretski

Bəs onun başının çox ciddi halda
Xarab olduğunu anladınız mı?

Repetilov

Bunlar əbəs sözdür!

Zaqoretski

İnanın, hamı
Çatski haqqında bu fikirdədir.

Repetilov

Böhtandır.

Zaqoretski

Xəbər al hamıdan bir-bir.

Repetilov

Axmaq uydurmadır, ağla batmır heç.

Zaqoretski

Xəbər al, bu knyaz Pyotr İliç,
Bu da knyaginya və knyajnalar.

Repetilov

Bunlar cəfəng sözdür.

YEDDİNCİ GƏLİŞ

Repetilov, Zaqoretski, knyaz və knyaginya altı qızları ilə, bir
qəder keçdikdən sonra Xiyostova baş pilləkəndən enir. Molçalın onun
qolundan yapışaraq, müşayiət edir. Lakeylər o yan-bu yana vurnuxurlar.

Zaqoretski

Ah! Knyajnalar!

Lütfən, fikrinizi buyurun deyın,
Çatski dəlidir, ya deli deyil?

1-ci knyajna

Şübhə var?

2-ci knyajna

Eh, bunu dünya bilir ki,

3-cü knyajna

Bilir Xvorovlar, Dryanskilər,
Bilir Skackovlar, Varlyanskilər,

4-cü knyajna

Bu köhnə xəbərdir, təzə deyil ki,

5-ci knyajna

Şübhələnən kimdir?

Zaqoretski

Bu inanmır.

6-cı knyajna

(Repetilova)

Siz?

Hamı bir yerdə

Msyö Repetilov! Necə yeni siz?
Hamının əksinə gedən sizsiniz?
Bəs siz niyə? Bu ki, ayıbdır, ayıb!

Repetilov

(qulaqlarını tıxayaraq)

Əfv edin, bilmirdim bunca yayılıb.

Knyaginya

Yox bir yayılmasın, onunla hətta,
Danışmaqdan belə ziyan çəkərsən,
Çoxdan olmalıydı o qıfıl altıda.
Danışdığı zaman, deyirsən ki, sən,
Biz yox, hətta knyaz Pyotr belə
Onun dumağican bilmərik belə.
Zənnimcə adi bir yakobinçidir
Sizin bu Çatski!!! Başqa cür olmaz.
Gəl gedək, knyaz.
Səninlə ya Katiş getsin, ya Zizi,
Altı yerli karet aparsın bizi.

Xlyostova

(pilləkəndən)

Knyaginya, bəs o kartdan qalan borc?

Knyaginya

Əzizim, o məndə.

Hamı

(bir-birinə)

Xoş gəldiniz, xoş!

(Knyaz ailəsi və Zaqoretsi gedir.)

SƏKKİZİNCİ GƏLİŞ

Repetilov, Xlyostova, Molçalın.

Repetilov

Aman, ay Allah!
Amfisa Nilovna! Ah! Çatski! Ah!
Yazıq! Deyin, nəyə gərəkdir axı,
Bizim yüksək kamal! Minlərcə qayğı!
Nə üçün bu qədər əlləşirik, ah!

Xlyostova

Ona dərd göndərən Allahdır, Allah.
Bununla belə,
Bəlkə o, sağaldı müalicəylə,
Dərd sənin dərdindir, heç sağalmaz o,
Molçalın, vaxtında gəldin, çox sağ ol, –
Budur, bu da sənin dehlizin, mənə
Ötürmək istəməz, get, Allah səni
Salamat eləsin.

(Molçalın öz otağına gedir.)

Xudahafız, atam.
İndi ciddi olmaq vaxtıdır tamam.

(Gedir.)

DOQQUZUNCU GƏLİŞ

Repetilov öz lakeyi ilə

Repetilov

İndi hara gedim, dan yeri sökür,
Lakey, sür kareti, hara gəldi sür.

(Gedir.)

ONUNCU GƏLİŞ

Son işıq sönür.

Çatski

(qapıçı otağından çıxır.)

Bu nədir, qulağım nələr eşidir!
Bu zarafat deyil, düşmənçilikdir.
Hansı möcüzəylə, hansı sehrə
Düşüb bu şeyə ağıza-dilə?
Bu iş toy-bayramdır bəzilərinə,
Bəzisi, guya ki, acıyır mənə.
Açılmış olaydı kaş bu gizli sirr,
İnsanın qəlbimi, dilimi pisdir?
Kim uydurdu bunu? İnanıb ona
Başı boş adamlar yayır hər yana,
Xüsusən, qarılar salır küy-kələy,
Bax, belə yaranır ümumi bir rəy.

Bu da sənə vətən!

Yox, görürəm mən,

Tezliklə can ondan zinhara gələr.
Sofya da bilirmi? – Yəqin, deyiblər.
O elə deyil ki, mən yanım deyə,
Şadlıq eləyə.

Bu söz uydurmadır, yəni düzgün,
Birdir onunçün.

Mənmi, başqasını, kim olur-olsun,
Yanında qiymətsiz bir şeydir onun.
Bəs bu ürəkkeçmə, bu şivən nədir?
Yəqin, esəblərin şiltaqlığıdır, –
Onları ən kiçik bir şey sarsıdır,
Ən kiçik bir şey də sakitləşdirir, –
Sanırdım, ehtiras nişanıdır bu,
Səhv imiş; bir itin, ya bir pişiyin
Quyruğunu biri bassa, yenə o
Beləcə özündən gedərmiş, yəqin.

Sofiya

(əlində şam, ikinci mərtəbənin pilləkənində görünür.)

Molçalın, sizsiniz?

(Yenə tələsik qapını örtür)

Çatski

Sofyadır ki, bu!
Ah! Qəlbim odlanıb, gözüm qaraldı,
Göründü! Yox oldu! Yoxsa xəyaldı?
Yoxsa, dəliliyim doğrudu, doğru?
Sanki, baş verəcək gözlənməz bir iş;
Yəqin, burda görüş təyin edilmiş.
Niyə öz-özümü aldadım, axı?
O, "Molçalın!" – dedi, onun otağı
Burdadır, bax, burda.

La key

(səki üstündən)

Kare...

Çatski

Dinmə, sus!

(Onu bir kənara itələyir.)

Sabaha çəksə də, qalıb yuxusuz,
Burda duracağam. Zəhəri içmək
Lazımsa, biryolluq içəsən gərək.
Vaxtı uzatmaqla sovuşmur bəla.
Bax, qapı açılır.

(Bir sütun dalında gizlənir.)

ON BİRİNCİ GƏLİŞ

Çatski gizləndikdən sonra Liza əlində şam bayıra çıxır.

Liza

Ah! Qorxuram, ah!
Gecə qapqaranlıq! Dəhliz kimsəsiz!
Qorxuram, cin ola, yad adam ola.
Xanıma bir insaf verəydi Allah!
Gözünə Çatski görünür tez-tez.
Guya, burda yenə o dəyib gözə.

(Ətrafa boylanır.)

Eh, ona nə düşüb, dəhlizi gəzə?
Çoxdan uzaqlaşib gedibdir, canım
Eşqi-sevişməni qoyub sabaha,
Çoxdan öz evində girib yatağa.
Mənəsə bu zaman əmr edir xanım,
Döyüm qapısını can həmdəminin.

(Molçalinin qapısını döyür.)

Molçalın, oyanın, zəhmət olmasa.
Xanım çağırtdırıb sizi yanıma.
Tez olun, görərlər, əlli tərpenin.

ON İKİNCİ GƏLİŞ

Çatski sütun dalında. Sofiya yuxarıda gizlənmişdir.
Liza, Molçalın gəməşir və əsnəyir.

Liza

Siz daşqəlblisiniz, buzsunuz, ağa.

Molçalın

Ah! Liza! Özünmü gəldin? Lizacan!

Liza

Yox, xanım göndərdi.

Molçalın

Hansı bir insan

Deyər ki, bu üzə, bu al yanağa
Eşqin qızartısı çökməyib hələ?
Vasitəçi olmaq sənə xoş gəlir?

Liza

Evlənmək üzrəyken sizsə, deyin bir,
Gərnəşmək, əsnəmək nədir bir belə?
Yaxşı oğlan odur, toy gününədək
Nə bir yuxu bilə, nə də ki, yemək.

Molçalın

Necə toy? Kiminlə?

Liza

Xanımla.

Molçalın

Yox, a!
Ümid az deyildir, çoxdur sabaha;
Vaxtı uzadanq toysuz-düyünsüz.

Liza

Bu nə sözdür, ağa, deyin görək siz,
Kim olsun xanımın əri o zaman?

Molçalın

Nə bilim? Mən Pavel Afanasiçin
Bunu bilib, məni qovacağından
Qorxaraq əsirəm; axı, nə üçün?
Açıb söyləyimmi qəlbimdəkini?
Sofya heç nə ilə cəlb etmir məni,
Ağgünlü eləsin qoy Allah onu,
Bir vaxt Çatskinin oldu vurğunu,
Atacaq məni də bir gün onun tək.
Eh, səni nə hisslə sevirse ürək,
Onun yarısınca sevəydim onu.
Olmur, nəzakətli olmaq üçün mən
Ha cəhd edirəmsə, gəlmir əlimdən,
Həvəsdən düşərək soyuyuram, bax.

Sofiya

(kənara)

Belə də alçaqlıq olar?!

Çatski

(sütun dalından)

Ah! Rəzil!

Liza

Bu sizcə vicdansız hərəkət deyil?

Molçalın

Vəsiyyət edərdi atam ki, hər vaxt,
Kim olsa, kim olsa yaranmaq görək:
Evində olduğun ev yiyəsinə,
İşçisi olduğun iş rəisinə,

Onun paltarını çırpan nökerə,
Evini süpürən süpürgeçiye,
Hətta itinə də – hürməsin deyə.

Liza

Demək ki, arxanız lap çoxdur sizin!

Molçalın

Deyərəm, saxlasan bu sirri gizli
Aşiq görünməyə çalışıram ki,
Qızına xoş gəlsin bir adamın...

Liza

Ki,
O səni yedirdir və geyindirir,
Rütbeni artırır hətta arabir.
Çox danışdıq, gedək.

Molçalın

Yaxşı, gəl gedək,
Bizim o zavallı kraliçanın
Zavallı eşqində iştirak edək.
Qoy səni bir qucum, sən əziz canın!

(Liza müqavimət göstərir.)

Nədən o sən kimi deyildir, nədən?

(Getmək istərkən Sofiya yolunu kəsir.)

Sofiya

(pıçıltı ilə danışır kimi, axıradək yarım səslə)

Durun! Məsələdən halı oldum mən.
Əclaf adamsınız! Mənə ar olsun!

148

Molçalın

Ah! Sofya Pavlovna!..

Sofiya

Dinməyin, susun,
Özüm həll edəyəm bütün hər işi.

Molçalın

(Dizi üstə çökür. Sofiya onu itələyir.)

Ah! Heç hirsənməyin, anın keçmişi.

Sofiya

Nə keçmiş! Keçmiş də yaddır mənə, yad!
Köksümə dağ çəkir o bəd xatirat.

Molçalın

(Onun ayaqlarına tərəf sürünür.)

Əfv edin...

Sofiya

Yox, qalxın, az alçalın, az.
Cavab istəmirəm, bilərəm ki, siz
Yalan danışmaqda çox mahirsiniz.

Molçalın

Mənə rəhm eleyin...

Sofiya

Yox, olmaz, olmaz.

149

Molçalın

Mən nə deyirdim ki, ancaq zarafat..

Sofiya

Əl çəkin deyirəm sizə, bu saat
Elə qışqıraram, ev durar səsə.
Rəhmim, nə sizə, nə özümə gələr.

(Molçalın qalxır.)

Artıq tanımıram sizi bu gündən,
Məzəmmət, göz yaşı ummayın məndən.
Bunun heç birinə dəyməzsiniz siz.
Ancaq gün doğmamış gedin bu evdən
Ki, sizdən səs-soraq eşitməyim mən.

Molçalın

Yerine yetirəm, nə əmr etsəniz.

Sofiya

Əgər getməsəniz od tutub hirsdən,
Hər şeyi atama danışaram mən,
Gedin. – Yox, dayanın, şükr edin ancaq,
Gecələr mənimlə qaldığınız vaxt,
Gündüz olduğundan daha cürətsiz,
Daha qorxaq hala düşürdünüz siz.
Saxtalıq artıqdır sizdə cürətdən.
Yaxşı ki, bu işi gecə bildim mən,
Yaxşı ki, nə görə var, nə də danlaq.
Halbuki, özümdən gedəndə bayaq,
Çatski burdaydı...

Çatski

(onların arasına atılır.)

150

Bax, ey riyakar,
Mən yenə burdayam!

Liza və Sofiya

Ah! Pərvərdigar!

*(Liza diksinərək şamı əlindən salır.
Molçalın qaçıb öz otağında gizlənir.)*

ON ÜÇÜNCÜ GƏLİŞ

Molçalından başqa əvvəlkilər.

Çatski

Durmayın, qəşş edin, bu ki, dəbdədir,
Buna bayaqkindan artıq səbəb var,
Tapmaca tapıldı, anlaşıldı sirr!
Məni, gör bir kimə, kimə satıblar.
Ah! Nəcə hirsimdən odlanmadım mən!
Gözlərimlə gördüm, inanmadım mən.
Yolunda isməti, bu köhnə dostu
Qurban etdiyiniz o əziz oğlan,
Bir baxın, qorxaraq sorğu-sualdan
Qapının dalına girib yox oldu.
Taleyin işini kim bilir, heyhat!!
O, həssas kəsləri incidir hər vaxt! –
Dünya bir cənnətdir molçalınlərə!!

Sofiya

(göz yaşları içində)

Bədir, taqsırkaram mən yüz min kərə,
Kim deyirdi, o bir iblisdir, iblis!

151

Liza

Hay-küy, tarap-turup eşidilir, ah!
Bütün ev buraya qaçır, ay Allah!
Bizə toy tutacaq ağa, şübhəsiz.

ON DÖRDÜNCÜ GƏLİŞ

Çatski, Sofiya, Liza, Famusov və
əlləri şamlı bir dəstə xidmətçi.

Famusov

Tez bura! Arxamca! Cəld olun bir az!
Artırın fanarı, çoxaldın şamı!
Bəs hanı cin? Aha, tanışdır hamı,
Ah! Sofya Pavlovna! Ləçər! Utanmaz!
Gör bir kiminlədir! Harda! Nə zaman!
Xalis anasıdır, heç qalmaz ondan!
O da gözümdən ki, uzaqlaşardı,
Tez bir oynaş tapıb mazaqlaşardı!
Qızım, qorx Allahdan, düzünü söylə,
Nəylə tovlamışdır o səni? Nəylə?
Dəli adlandıran sən oldun onu!
Yox, axmaq da mənəm, kor olan da mən!
Gizli sui-qəsdədir mənə qarşı bu!
Qonaqlarla odur bunu düzəldən.
Nə üçün başıma gəlsin bu qəza!

Çatski

(Sofiyaya)

Belə bir uydurma yalanla, xanım,
Yenəmi, yenəmi borcluyam sizə?

Famusov

Qardaşım, başımı aldatma mənim,
İstər lap savaşıq – inanmaram mən.
Ah, Filka, ah, mələm, sən bir kötüksən.
Taqşır məndədir ki, bir yapalağı
Qapıçı qoymuşam, nə ağı kəsir,
Nə də bir şey duyur. Hardaydın axı?
Hansı cəhənnəmə olmuşdun vasil!
Niyə açıq qalıb qapılar, niyə?
Niyə həm kor oldun, həm də kar, niyə?
Yox, yox, köləlikdir ancaq yeriniz:
Məni bir quruşa satarsınız siz.
Sən də, ey gözündən biclik yağan qız,
Sənin kələyindir bu işlər yalnız,
Kuznetski mosta gedə-gedə sən,
Oldun oynaş tapan, ara düzəldən,
Dayan, ibrət dərsi verərəm mən sənə:
Qayıt kəndinizə, qaz otar yenə.
Səni də cəzasız qoymaram, qızım,
İki gün səbr elə; əzizim, gözüm,
Sənin yerin deyil, deyil Moskva,
Bir insan gözü də görməzsən daha;
Uzaq! Bu dilavər cəld adamlardan!
Birbaş Saratova! Xalangil olan
Səs çatmaz, ün yetməz o kəndə!

Sən də

Orda ip əyirib, eylərsən qubar,
Əsnəder səni də dini kitablar.
Ağa, sizdən isə rıcam budur bax,
Sofya olan yerə basmayın ayaq.
Bu son hərəkətdən sonra yəqin siz
Bütün qapıları bağlı görərsiz:
Hay-haray salaram, car çəkərəm, car
Eylərəm şəhəri, xalqı xəbərdar,
Yazaram nazirə, hətta senata,
Padşahın özünə yazaram hətta.

(bir qədər sükutdan sonra)

Əfv edin, başımı itirmişəm mən,
 Bir şey anlamıram eşitdiyimdən,
 Sanki açılacaq çox şey var hələ,
 Qərq olub qalmışam min bir xəyalə,
 Nəse gözləyirəm...

(Hararətlə)

Naşıyam, naşı!
 Çəkdiyim zəhmətə, zillətə qarşı
 Gör, kimdən umurdum mükafatımı!
 Tələsdim! Dördnala çapdım atımı!
 Əsdim! Səadəti yaxın sanaraq
 Gör, kimin önündə mən bir az qabaq
 Sonsuz bir təvazö, bir ehtirasla
 Ən zərif sözləri saçdım sağ-sola!
 Siz isə! Gör, kimi seçdiniz! Heyhat!
 Məndən kimi üstün tutdunuz qat-qat!
 Niyə cəlb etdiniz məni ümidlə?
 Niyə demədiniz ki, keçmişi siz
 Ələ sahibsiniz, hazırda ələ?!
 Niyə demədiniz ki, artıq o hiss,
 Bu iki ürəyin o pak sevgisi
 Acı xatirətək incidir sizi?!
 Halbuki, işrət də, o yad vətən də
 Söndürə bilmədi o eşqi məndə.
 Nəfəs də almadım onsuz heç zaman
 Əgər desəydiniz, qayıdışımdan,
 Özümdən, sözümdən, hərəkətimdən
 Xoşunuz gəlməyir, həmin saat mən
 Kəsərdim sizinlə hər əlaqəni,
 Əbədi ayrılıq səslərkən məni,
 Əziziniz olan o şəxsin heç vaxt
 Kimliyini sizdən etməzdim soraq.

Yox, ondan küsməyin, tez barışın, tez;
 Özünü üzümək nəyə gərəkdir!
 Onu əzizləyər, bələyərsiniz,
 Nə iş buyursanız, edər; zirəkdir.
 Uşaq-ər, kölə-ər, paj-ər, müti-ər
 Bütün moskvalı ərlərə dəyər.
 Artıq kifayətdir! – Fəxr edirəm mən
 Ki, sizi tərki edir könülüm bu gündən.
 Siz də, rütbəpərəst ata, var olun,
 Qəflət mürgüsüylə bəxtiyar olun!
 Qorxmayın, almaram qızınızı mən.
 Əxlaqı siz deyən, özü siz deyən.
 Yaltaqlıq bacaran biri tapılar,
 Tapılar elə bir dilavər insan
 Ki, qalmaz bir addım qaynatasından.
 Artıq mən ayıldım, açıldı gözüüm,
 Bax, indi yeridir yan-yana düzüb,
 Qıza, atasına, axmaq oynasa
 Və bütün dünyaya qəlbim kin saça,
 Sədaqət umduğum, gör, kim imiş, kim!
 Gör, məni bir hara atdı taleyim!
 Hamı qovur! Söyür! Nə çoxdu qəddar!
 Dostluqda yox olan, düşmənlikdə var.
 Nə çoxdur sözbazlar, bircə sadəkillər.
 Fitnəkar qarılar, min hiylə, min şər
 Uydura-uydura kaftarlaşanlar.
 Mənə bir ağızdan dəli dediniz,
 Bəli, haqlısınız, şəksiz, şübhəsiz:
 Sizinlə bircə gün qalan bir kəsin.
 Sizlə birgə nəfəs alan bir kəsin
 Xarab olmamışsa başı, o, əlbət,
 Od-alov içindən çıxar səlamət.
 Uzaq! Moskvadan! Dönmərəm bura!
 Arxama baxmadan düşüb yollara,

Taparam bu kiçik könlümə bir yer.
Karet! Mənə karet!

(Gedir)

ON BEŞİNCİ GƏLİŞ

Çatskidən başqa evvəlkilər.

Famusov

Noldu? Cavab ver,
Deli olduğunu gördümü gözün?
Özün de, özün
Gördün divanədir! Gördün nə dedi,
Yaltaq ər! Qaynata! Nə bilim nədi!
Moskva haqqında gördün qeyzini!
Məhv etmək idimi məqsədin meni?
Hələ bundandı ağlar günüm var?
Ey pərvərdigara!
Knyaginya Marya Alekseyevna
Nə təhər baxacaq, görəsən, buna!

SON

KİTABDAKILAR

Ön söz 4

AĞILDAN BƏLA

Birinci pərdə 9

İkinci pərdə 39

Üçüncü pərdə 73

Dördüncü pərdə 125

**ALEKSANDR SERGEYEVİÇ
QRİBOYEDOV**

AĞILDAN BƏLA

**“AVRASİYA PRESS”
BAKI-2006**

Buraxılışa məsul:

Umud Rəhimoğlu

Texniki redaktor:

Mübariz Piri

Kompyuter səhifələyicisi:

Allahverdi Karimov

Kompyuter operatoru:

Lalə Cəfərova

Korrektor:

Kamilə Dilbazi

Yığılmağa verilmişdir 11.10.2006. Çapa imzalanmışdır 28.12.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 10. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 268.

Kitab “Şerq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.